

FORSKNING OG FORMIDLING – fokus på middelalderen

Den vordantz hat man mir gelan
Dann jesh on nutz vil bûcher han
Die jeh nit lyf/ vnd nyt verstan

W on vnnutzē buchern

Das jeh sytz vornan in dem schyff
Das hat worlich eyn sundren gryff
On vrsach ist das nit gethan
Vff myn libry ich mych verlan

FORSKNING OG FORMIDLING

– fokus på middelalderen

Redigeret af Claus Koch og Jens E. Olesen

**Mindre Skrifter udgivet af
Laboratorium for Folkesproglige
Middelalderstudier,
Odense Universitet.
Nr. 13, 1995**

Forside: Sebastian Brandt. *Das Narrenschyff*, 1494.
Illustration til 1. kap. 'Von vnnutzen buchern'.

Indhold

Forord.....	5
Niels-Knud Liebgott: <i>Tanker og principper bag nyopstillingen af Nationalmuseets middelaldersamling.....</i>	9
Henrik M. Jansen: <i>Formidling af arkæologiske undersøgelser fra dansk middelalder.....</i>	17
Erland Porsmose: <i>Arven i landskabet – et eksempel fra Fyn.....</i>	27
Leif Søndergaard: <i>Ingen forskning uden formidling – ingen formidling uden forskning.....</i>	39
Claus Koch: <i>Museum med mening.....</i>	55
Torben Grøngaard Jeppesen: <i>Forskning og formidling med udgangspunkt i middelalderens historie.....</i>	57
Rolf Dorset: <i>Middelalderen lige til fotoalbummet.....</i>	61
Claus Koch og Jens E. Olesen: <i>Efterskrift.....</i>	65
Deltagere i seminaret:.....	69

Forord

Middelalderen er på mode. Således kan man i al korthed karakterisere den interesse for middelalderens historie, som i disse år kommer til udtryk i bøger, tidsskrifter, på aftenskoler, Folkeuniversitetet, højskoler, landets museer, besøgscentre, byfestivaler m.m.

På universiteterne er der en lang og frugtbar tradition for at arbejde med middelalderens historie. Den seneste generations byarkæologiske arbejde på museerne har føjet yderligere viden til den, som de skrevne kilder har forsynet os med. Derfor har denne periode naturligt optaget mere og mere plads i de byhistoriske museers udstillinger.

Genstandsmaterialet fra middelalderen er på mange områder rigt og varieret. Udgravningerne har bekræftet, at mange af vore byer har rod i middelalderen. Man genfinder mange træk i den fysiske udvikling af byen i middelalderens byplaner. Samtidig er perioden unægtelig godt stof: myterne lever stadig – nogle bekræftes og mange afkræftes. Middelalderen er på sin vis en overskuelig og velafgrænset periode uden de – til tider uoverskuelige – mængder af informationer, der præger nyere tids historie på museerne. Samtidig har middelalderen alle de ingredienser, der gør det spændende at arrangere udstillinger og aktiviteter: mystik og krige, sygdom og død, store opfindelser og nye opdagelser, herremænd, biskopper og munke, købstadsfolk og bønder, dagligliv i bred forstand.

Idéen til et seminar med fokus på formidling af middelalderens historie udsprang af den middelalderfestival, der i sommeren 1993 afholdtes på Møntergården – Odense Bymuseum. Det bærende element var lektor Leif Søndergaards mangeårige arbejde med et af de meget få middelalderlige håndskrifter, der er overleveret i komplet tilstand: skuespillet *Den utro hustru*. Egnsteatergruppen Gadesjakkets opførelse af dette stykke var en væsentlig del i det totalarrangement, som fandt sted på museumsområdet i løbet af tre sommeruger.

Middelalderfestivalen satte fornyet skub i en gammel diskussion om, hvad museer kan og skal lægge navn og rammer til i jagten på succes, læs: stigende besøgstal. Debatten indledtes med en kritisk anmeldelse i Morgenposten Fyens Stiftstidende (21. juni 1993) af

redaktør Rolf Dorset, og avisen bragte under hele festivalen en række avisindlæg. Diskussionen er efterfølgende fortsat i forskellige fora, som løbende drøfter principper for formidling på museerne.

Debatten om formidling er i øvrigt ikke ny. Siden 1950'erne har man i museumskredse diskuteret rammer for formidling, men i denne omgang får debatten nyt liv ved deltagelse af universitetsverdenen.

Samspejlet mellem museer og forskningsverden er væsentlig – også når det gælder formidling. Hvis museerne vil stræbe efter kvalitet, sammenhængsforståelse og perspektiver i historien frem for indholdsløse underholdende *shows*, må man sørge for det nødvendige baggrundsmateriale til levendegørelse af de *skriftlige* kilder og genstande. Og hvis universiteterne vil gøre mere for at udbrede forskningsresultater, må man være åbne over for de muligheder – herunder nye tanker og idéer – som museerne giver mulighed for. Eller sagt på en anden måde: Forskning og formidling er to uadskillelige størrelser, og de lever bedst i symbiose.

Den tradition, som vi alle er en del af, skal holdes levende ved et frugtbart samarbejde mellem "sagens parter". Vi må på den ene side ikke sætte os selv uden for indflydelse i brugen af fortiden, og på den anden side skal vi være åbne over for den moderne tidsalder og dens muligheder.

Universiteter og museer skal ikke vige tilbage for at være med til at skabe kvalitet i vores samtid og sætte standarder for fremtiden.

Det var tanker som disse, der konkretiseredes i seminaret *Forskning og formidling med udgangspunkt i middelalderens historie*. Arrangementet 21. april 1994 blev til i et samarbejde mellem Laboratorium for Folkesproglige Middelalderstudier på Odense Universitet og Møntergården – Odense Bymuseum; to institutioner med hver sin tilgang til forskning i og formidling af bl.a. middelalderens historie. Debatten lededes af studierektor Jens E. Olesen fra Folkeuniversitetet, en institution med mangeårige erfaringer i forskningsformidling.

I nærværende hefte bringes indlæggene, der blev bragt på symposiet. Museumsinspektør Niels-Knud Liebgott redegør for tankerne bag nyopstillingen af middelalderafsnittet på Nationalmuseet. Museumsinspektørerne Henrik M. Jansen, Svendborg, og Erland Porsmose,

Kerteminde, fremdrager eksempler på formidling af middelalder-historiske problemstillinger i lokalområderne: hvordan kan man gøre middelalderen vedkommende for moderne nutidsdanskere? Og lektor Leif Søndergaard gennemgår en række temaer i udforskningen af middelalderens historie i almindelighed og i folkekulturen i særdeleshed.

Museumsinspektør Claus Koch introducerer Middelalderfestivalen i Odense 1993 som et konkret eksempel på formidling. Museumschef Torben Grøngaard Jeppesen, Odense Bys Museer gennemgår eksempler fra England og USA. Han introducerer begrebet "fake-history", og peger på nødvendigheden af stillingtagen og behov for genskabelse af nogle fælles værdisæt. Redaktør Rolf Dorset, Morgenposten Fyens Stiftstidende, rører i sin anmeldelse af Møntergårdens middelalder-festival ved en række af de "ømme" punkter, som levendegørelse og teater udgør i formidlingen. Er det teater?

Afslutningsvis bringes en kort opsummering af debatten på seminaret.

Det er en kær pligt at takke foredragsholderne samt deltagerne i arrangementet. Den meget store interesse bekræfter os i, at vi skønnede rigtigt, da vi af pladshensyn i første omgang begrænsede seminardeltagerne til at dække Fyn og trekants-området. Vi håber, at debatten om formidling kan fortsætte til gavn for forskerne og institutionerne. Vi ser frem til på et senere tidspunkt at kunne invitere til en større landsdækkende samling.

Claus Koch og Jens E. Olesen

Museumsopstillingen i forbindelse med Nationalmuseets store udbygning i 1930'erne vakte genlyd i nordiske museumskredse, men med tiden bevirkede princippet: "der er altid plads til én til", at udstillingen blev rodet og uoverskuelig.

Tanker og principper bag nyopstillingen af Nationalmuseets middelaldersamling.

af Niels-Knud Liebgott, Nationalmuseet

I 1977 blev det muligt at påbegynde en nyopstilling af Nationalmuseets middelaldersamling. Den hidtidige opstilling havde ligesom det øvrige museum fået sin skikkelse ved de store ombygningsarbejder i 1930'erne. De altså mere end fyrretyve år gamle udstillinger trængte, som man forstår, til en modernisering og faglig ajourføring. De meget begrænsede bevillinger bevirkede imidlertid, at nyopstillingsarbejdet måtte skride meget langsomt frem. De otte første sale stod færdige i 1983, hvorefter der var stilstand i arbejdet frem til færdiggørelsen i 1992 muliggjort af bevillingerne til Nationalmuseets udbygning.

Traditionerne omkring og forpligtelserne ved at være et nationalmuseum afstikker måske i virkeligheden de vigtigste hovedlinier for præsentationen af de permanente samlinger. Kvaliteten må være i orden, både når det gælder den faglige behandling af stoffet, og når det gælder valget af materialer, effekter etc. (ikke mindst fordi udstillingen må beregnes at skulle stå i en længere årrække). Kun de pladsmæssige forhold sætter grænser for, hvor mange af de "nationale klenodier", der kan udstilles eller sættes i magasin. Ved at være nationens hovedmuseum har samlingerne gennem århundreder fået deres specielle karakter. De indeholder de "bedste" og "fineste" genstande fra vor fortid, og det er vanskeligt at finde grunde til, at disse unika ikke skulle udstilles. Dog er dette synspunkt ganske afhængigt af, hvilken holdning udstillerne kan enes om at indtage, og på hvilken måde man ønsker at bruge kildematerialet – de dele af "den historiske virkelighed", som hver enkelt museumsgenstand udgør. Der er med andre ord tale om en valgsituation, og selv indenfor et enkelt museum som det danske Nationalmuseum har man i nogen grad valgt forskelligt.

Efterkrigstidens undersøgelsesvirksomhed inden for historie og middelalderarkæologi har ført til en hastigt voksende forøgelse af informationsmængden. Utallige detailundersøgelser har set dagens lys,

og alligevel har den øgede mængde af viden ikke, som inden for forhistorien, ført til grundlæggende nye synteser, helhedssyn og omvurderinger af den omhandlede periode. Forklaringen herpå ligger ikke blot i museumsmandens ensidige trang til at katalogisere og opstille tidsmæssigt korrekte serier af oldsager. Når det gælder middelalderforskning, ligger en del af forklaringen i karakteren af det kildemateriale, som står til rådighed. Medens oldhistorien udelukkende må bygge på arkæologisk materiale, udgør de skriftlige kilder, der herhjemme optræder nogenlunde samtidig med kristendommens indførelse – dokumenter, breve, krøniker m.v., – traditionelt det egentlige grundlag for den samlede fremstilling af Danmarks historie i middelalderen. Konsekvensen er blevet, at Danmarkshistorien er en "bog-historie", hvor museumsgenstandene, hvis udstyret er af tilstrækkeligt populært tilsnit, indgår som smagfulde illustrationer. Den moderne museumsmand anerkender ikke dette synspunkt. For ham er de to kildegrupper ligeværdige, og af og til må han endog opfatte den tavse kilde som mere troværdig end det skrevne ord. Historieforskningen kan ikke undvære de vidnesbyrd om fortiden, som ligger i museernes samlinger. Det ville dog være endnu tåbeligere at tro, at man alene på grundlag af museernes udstillinger ville kunne danne sig et blot nogenlunde sammenhængende billede af periodens historie.

Vil man forstå, hvorfor oldtids- og middelaldersamlingerne fremtræder så forskelligartede for den besøgende, må man være opmærksom på endnu et par forhold. Alene de to tidsafsnit, som skal dækkes, henholdsvis 35.000 år og 500 år, giver et forskelligt perspektiv (Oldtidssamlingen har fået en hel etage, middelalderen en halv etage til formålet). Men også de vidt forskellige indsamlingsmetoder, der ligger bag opbygningen af de bestående samlinger, spiller en væsentlig rolle. Oldtidssamlingen består som tidligere nævnt udelukkende af jordfund, fremkommet tilfældigt eller indsamlet gennem systematiske arkæologiske undersøgelser. Middelaldersamlingen omfatter derimod hovedsagelig kirkelige genstande, møbler og kostbart indbo, der netop på grund af deres sjældenhed, kostbarhed eller kunstneriske kvalitet er blevet bevaret som "antikviteter" til i dag. Det overleverede genstandsmateriale er med andre ord præget lidt af tilfældighederne og har så afgjort en emnemæssig og social slagside. Den middelalderarkæologiske indsats har indtil forrige generation

samlet sig om løsningen af arkitekturhistoriske problemer, og først i de seneste tiår er der lagt vægt på udforskningen af andre objekter som f.eks. de middelalderlige borge, bøndergårde og byerne. Ligeså ung er den mere systematiske genstandsforskning og -bearbejdelse. En meget væsentlig del af disse "nye" forskningsprojekter foregår i institutioner uden for Nationalmuseet, og samlingerne er på disse felter derfor fortsat temmelig beskedne.

Ved nyopstillingen af Nationalmuseets middelaldersamling har man taget konsekvensen af genstandsmængdens ret ensidige sammensætning. De første udstillingssale rummer overvejende kunstgenstande, og som sådanne bliver de præsenteret. Udstillingsmåden følger dog ikke helt den traditionelle kunstudstillingsform. Middelaldersamlingen har med et par undtagelser altid været tilset af bredt kulturhistorisk orienterede historikere og arkæologer, og dette har i høj grad sat sit præg på udstillingernes form. Der arbejdes "arkæologisk" med tingene, forstået således, at der f.eks. lægges større vægt på tingenes funktionssammenhæng, deres tilblivelseshistorie og den anvendte fremstillingsteknik end på deres indplacering i en stilhistorisk sammenhæng. Gennem den opretholdt "neutralitet" i udstillingsteknisk forstand er det tilstræbt at gøre samlingen anvendelig for et bredt spektrum af indfaldsvinkler på stoffet.

Ved på traditionel vis fortsat at betragte den kunstprægede del af samlingen væsentligst som førstehåndskilder til kunsthistorien, har man på forhånd opgivet den klare sammenhæng og ensartethed i den fremadskridende udstilling. Ved siden af kunstsamlingen står nemlig jordfundene, der her opfattes som førstehåndskilder til vor viden om dagliglivet, dvs. den del af samfundsbeskrivelsen, som de skriftlige kilder slet ikke, eller i hvert fald kun meget sparsomt dækker. Principielt må disse vidnesbyrd underkastes samme fortolkning som det arkæologiske materiale fra oldtiden.

Ved opstillingen i 1930'erne fulgte man nøje det kronologiske grundprincip, som allerede Rasmus Nyerup i 1806 formulerede, nemlig at museet skulle være det sted, hvor "...hver Fædrelandets Mand" fra sal til sal skal kunne studere "den successive Fremgang i Nationens Cultur og Begreber, Sæder og Skikke" og "derved føle den mest levende Interesse". Som et resultat af det strenge, kronologiske princip blev dele af samlingerne indrettet i små rum, hvor monterne stort set indeholdt de samme genstandsgrupper, men ordnet med

Nyopstillingen af Nationalmuseets middelaldersamling i 1970'erne og 80'erne blev forestået af arkitekten professor Jøgen Bo. Et gennemtænkt udstillingsprincip har bevirket, at antallet af udstillede genstande ikke er blevet reduceret. Endvidere har brugen af kunstige lyskilder og genstandenes indbyrdes placering gjort det muligt at studere de enkelte objekter under bedst tænkelige forhold.

intervaller på 25-50 år. "De gyldne altre" – fremstillet i tidsrummet ca. 1150-1225 – var således spredt over tre udstillingsrum. Ved den sidste nyordning har man tilstræbt at skabe større rumenheder. Dette har kunnet gennemføres, fordi den overdrevent strenge kronologi er afløst af en ennemæssig præsentation. "De gyldne altre" kan således nu studeres i én stor sal, og det samme gælder for henholdsvis den romanske og gotiske træskulptur. På samme måde er to store emnegrupper – faktisk de største enkeltsamlinger i verden – nemlig aquamanilerne og røgelseskarrene opstillet samlet, så de både kan studeres under ét og samtidig får lov at virke ved deres mængde. De middelalderlige elfenbener og emaljer er opstillet i lignende grupperinger. Det har i tilgift vist sig muligt at gennemføre denne opstillingsmåde uden at bryde med det overordnede kronologiske princip.

I forbindelse med nyordningen i 1930'erne indførte man i middelaldersamlingen et begreb, der senere er blevet benævnt: "interiør-princippet". Dengang talte man om at skabe "...en stemningsfuld Baggrund for nogle af de betydeligste Altertavler" (Chr. Axel Jensen i Nationalmuseets Arbejdsmark 1934). Resultatet var opførelsen af et romansk kirkekor med Skivholme kirke ved Århus som forbillede og et gotisk kirkerum, vistnok uden egentlige forbilleder og med stærkt uheldige detaljer som følge af hensynet til museumsbygningens ydre arkitektur. Selvom man gennem Bernhard Olsens aktivitet i Folkemuseet ikke var ukendt med rekonstruerede miljøer som rammen om de udstillede genstande, vakte den ny idé i middelaldersamlingen ikke så få betænkeligheder. Kirkerummene blev dog opført, og resultatet blev af samtiden bedømt som "et Skridt videre ud fra Regelen om Museumssagernes Placering efter deres oprindelige Hensigt", et forsøg på "...at bryde den trættende Ensformighed" og "at gøre Nyordningen populær og almenforståelig".

Idéen er god nok, og interiørprincippet har vist sig levedygtigt på Nationalmuseet. I oldtidssamlingen har man med held formået at skabe panoramaer og rekonstruere situationer omkring flere fundgrupper.

Når man ved nyopstillingen af middelaldersamlingen har forladt interiørprincippet, har det flere årsager. I 1930'erne var formålet med rekonstruktionerne ganske klart: "Ret beset illustrerer Museets Kirkerum Forhold, som man ikke faar at se i noget af de talrige ægte Kirkeinteriører ude i Landet...". Man var sig med andre ord helt

bevidst, at det man her søgte at skabe var forhold, som man formodede, at de havde set ud i 1100-årene. Kirkearkæologien var imidlertid ikke nået så vidt som i dag, men også af årsager, som ikke skyldtes tilstrækkelig viden, var rekonstruktionen af det romanske kirkekor temmelig uheldig. Hertil kommer, at det ældste, mest fuldkomne og i kunstnerisk henseende mest interessante af "de gyldne altre" – Lisbjergaltret – var indsat i det dunkelt oplyste kor, for at man her skulle opleve den oprindelige virkning. Desværre var det så kun muligt at studere dette hovedværk i dansk romansk metalkunst, hvis man medbragte en projektør! Ved den sidste nyopstilling har man fulgt endnu et overordnet princip. Hver enkelt genstand skal kunne iagttages og studeres isoleret og under de bedst tænkelige forhold, uden at de sikkerhedsmæssige hensyn sættes over styr. Af samme grund har man måttet opgive interiørprincippet og afskaffe kulisse-effekterne. Besynderlige sammenstillinger, sandsynligvis foretaget for at få plads til flest mulige genstande, som f.eks. sidealtre opbygget af gravsten, søjlebaser og fontepodier kombineret med træskulpturer, er opløst i de enkelte bestanddele. Her har det vist sig, at en gennemtænkt og logisk ophængning af genstandene ikke alene har medført større "luftighed" og overskuelighed, men tillige at det har kunnet gennemføres, uden at det totale antal genstande har måttet reduceres. Værst er det nok gået ud over granitskulpturerne. Denne, vor måske største kunstschat fra den ældre middelalder, har man imidlertid altid skullet studere på hjemstedet – dvs. i vore landsbykirker. Siden 1930'erne er bilen blevet hvermands eje og mobiliteten så væsentlig forøget, at savnet ikke er så stort. Og tilbage er der også nogle hovedstykker blandt de romanske gravsten og en pædagogisk samling af bygningsfragmenter: søjler, baser og kapitæler. Til gengæld er der vundet plads til behandlingen af nogle helt nye emner, f.eks. "den ældste kristne smykke- og metalkunst", "kristen gravskik" og et selvstændigt studierum, hvor museets kirkearkæologiske indsats belyses i de sidste 40 år.

Kravet om en mere nuanceret beskrivelse af det middelalderlige samfund, men også den øgede forskningsindsats på dette felt, bevirker, at denne del af samlingerne har måttet tildeles mere plads end hidtil. Nationalmuseet har i den forbindelse en særlig forpligtelse til at vise fundene fra de grønlandske nordbobygder, hvor det middelalderlige bondesamfund – omend under ekstreme forhold – paradoksalt nok er

bedre arkæologisk belyst end det hjemlige. Nordboerne har derfor for første gang i museets historie fået tildelt et selvstændigt udstillingsrum. Foruden de enestående dragtfund fra Herjolfsnes behandles nordboernes levevilkår og dagligdag med udgangspunkt i de naturgivne forudsætninger.

De gamle studiesamlinger med opstillingerne af enkelte fundkomplekser fra borge og byer og de typologiske genstands-rækker er afløst af "tematiske" udstillinger omfattende emner som f.eks.: "Købstaden som middelalderligt fænomen", "socialstrukturen", "de agrare forhold", "handel og håndværk" m.m. En sal er helliget opgøret med myten om "den mørke middelalder". Med udgangspunkt i teknologien – f.eks. klokkestøbning, glasmalerier og byggeteknik, herunder udviklingen af den gotiske arkitektur – gives der eksempler på middelalderens betydning i formidling af oldtidens civilisation og tidsalderens egne bidrag til udviklingen. Ligesom i kirkearkæologirummet og i nordborummet tilnærmer udstillingsformen sig den mere didaktiske, som den tidligere blev udviklet til nyopstillingen af oldtidssamlingen.

Som det vil fremgå, er der ved opstillingen af Nationalmuseets middelaldersamling ikke tilstræbt en samlet fremstilling af denne periodes "Danmarkshistorie". I denne generations populæreste fremstilling af perioden, *Politikens Danmarkshistorie*, omfatter dette tidsafsnit alene 5 bind (!). Museet er – som medie betragtet – ikke egnet og skal vel heller ikke konkurrere hermed. Tekstmængderne kan i en udstilling ikke være ubegrænset lange og vil derfor udover de helt konkrete oplysninger kun kunne omfatte få overordnede og forbindende tekster. Ikke desto mindre omfatter tekstmængden i middelaldersamlingen 350-400 normalsider!

Audiovisuelle hjælpemidler er indtil videre kun taget i anvendelse i forbindelse med præsentationen af Nordboerne, men planlægges udbygget i takt med dataindlægningen på de elektroniske medier.

Forberedelse til og efterbehandling af museumsbesøget kan ske ved hjælp af en række populære emnebøger udarbejdet på grundlag af samlingen og fremlagt til brug for de besøgende.

Formidling af arkæologiske undersøgelser fra dansk middelalder

af Henrik M. Jansen, Svendborg og Omegns Museum

Indtil for nylig var vort kendskab til dagliglivet i dansk middelalder begrænset til samfundets øverste lag – konge, stormænd og gejstlighed. Denne ensidighed skyldtes ene og alene kildematerialets beskaffenhed, idet det hovedsagelig var fra disse samfundslag, der er bevaret kildemateriale til belysning af såvel dagligdag som åndsliv. Rundt om i Danmark finder vi i dag kirker, klosterruiner og borgbanker som synlige vidnesbyrd fra en tid, som kulturhistorisk set har været stedmoderligt behandlet.

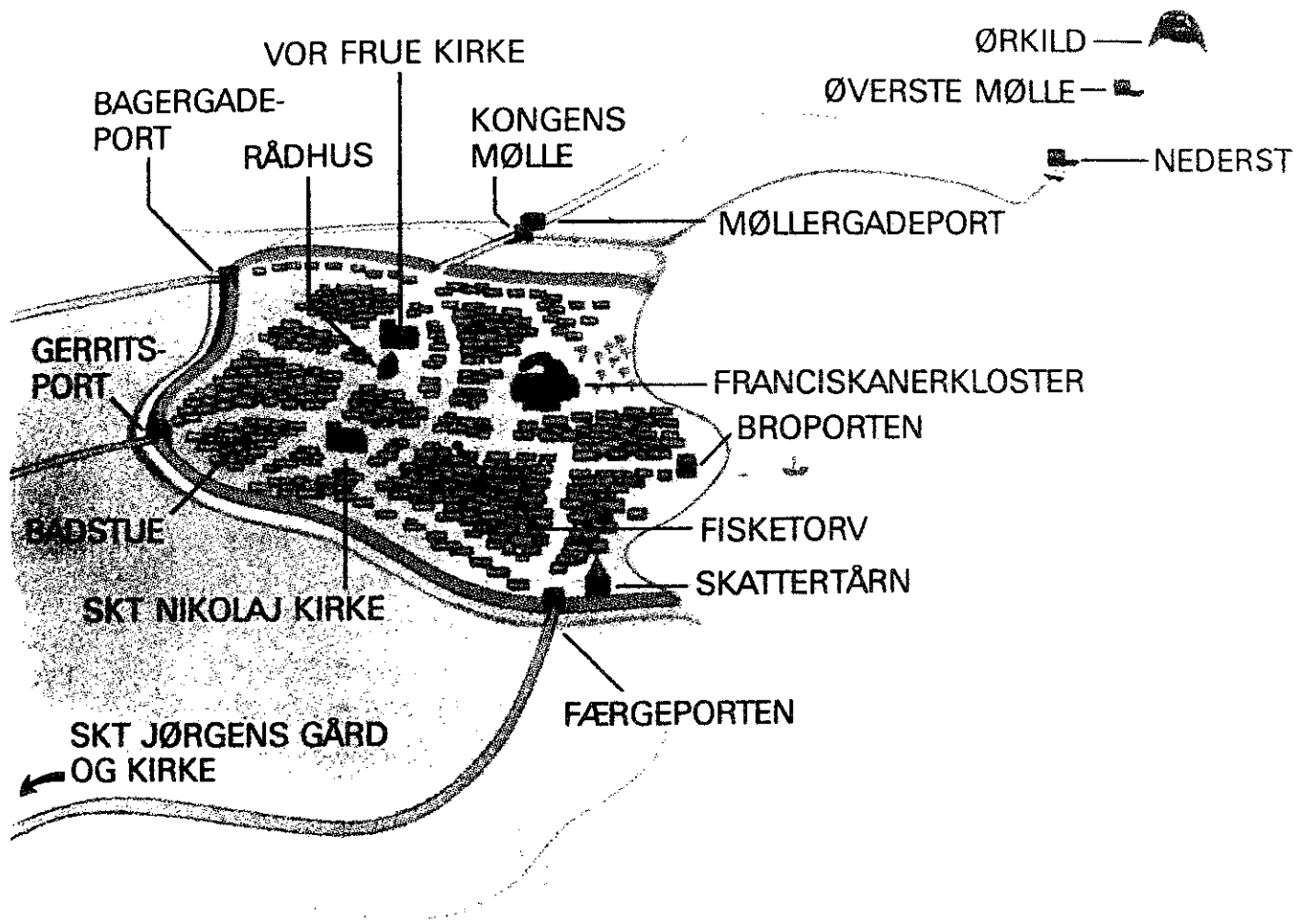
Men vi behøver såmænd blot at drage over Østersøen til f.eks. Lübeck eller Hamburg, for at stifte bekendtskab med billedmateriale, som beretter om borgernes dagligdag og det miljø, de levede i.

I dag må vi erkende, at det kun er gennem arkæologien, der er mulighed for at afdække "almindelige" menneskers dagligdag. Kildematerialet synes umiddelbart ensidigt og vanskeligt at formidle til et større publikum. Hvad der er virkeligheden, er det rene affald fra dyr og mennesker – kompost, latriner og byggeaffald. Dette skal vi overbevise andre om er dyrebart kildemateriale, der indeholder en mængde oplysninger, som arkæologer og naturvidenskabsmænd kan tolke og beskrive.

Derfor kalder vi disse enorme affaldslag for *Kulturlag* – ikke mindst når det gælder om at få de bevilgende myndigheder i tale.

Som eksempel vil jeg anvende et tværsnit af bebyggelseslag fra Svendborg – tomten Korsgade 4 – lige øst for Sct. Nicolaigade, hvor lagene viser spændende byhistorie fra perioden ca. 1200 til 1400. Inden man overhovedet begyndte at bebygge matriklen, havde byherren – dvs. kongen og hans teknikere – nøje afsat gader og grundstykker, og byggemodnet sidstnævnte – i dette tilfælde med en slags kloak eller dræningsrende til bortledning af grundvand mv.

I snittet ses endvidere et tværsnit af flere ildsteder ovenpå hinanden. Desuden de tydelige og kraftige lergulve, hvis overflade er farvet sort af det skidt, der er bragt ind på dem, og derefter trådt ned i det gule

Plan over middelalderens Svendborg.

ler. Det kan endvidere konstateres, at det lerklinede hus på et tidspunkt er brændt ned, hvorefter hele tomten er jævnet ud, og et nyt hus opført oven på det gamle affald – undskyld kulturlag!

På basis af flere års undersøgelser – store som små udgravninger – er det lykkedes at fastlægge den middelalderlige købstads udstrækning, hvilket i første række vil sige at finde byens oprindelige befæstning: vold og grav, som blev sløjftet i årene efter Grevens Fejde i 1535, hvor Svendborg befandt sig på tabernes side i den ulykkelige borgerkrig, der resulterede i Reformationens indførelse i 1536.

Vore undersøgelser har endvidere afsløret, at den middelalderlige strandlinie lå langt fra den nuværende havnefront. Byen er i århundredernes løb vokset mod øst ud i Svendborgsund, hvor også Frederiksøen er ganske menneskeskabt.

Svendborg er i virkeligheden lige som andre af middelalderens store købstæder gigantiske køkkenmøddinger, hvor affaldslagene nogle steder kan påvises i op til 6 meters tykkelse. Tilstedeværelsen af disse enorme affaldslag, der som sagt indeholder fantastiske oplysninger om byens dagligliv, kan illustreres med nogle eksempler.

Byens nord-syd gående hovedgade Møllergade eller Algade, som den også hed i middelalderen, befinder sig i den sydlige ende i dag ca. 8 meter over havets overflade. Men 6 meter under den nutidige gadebelægning finder vi gadeniveauet i midten af 1100-tallet!

En af landets ældste købstadsteglstenskirker, Sct. Nicolai kirke i Gerritsgade, befinder sig i dag nærmest i et hul. Kirkens fundamentsten er placeret op til 1,5 meter under Gerritsgades overflade. Da kirken i sin tid blev opført, blev den placeret på en lille bakketop – hævet over den lave bebyggelse.

På et tidligt tidspunkt blev arkæologer og historikere klar over, at skulle man beskrive byens historie på basis af det fremgravede kilde-materiale, ville vi snart drukne i de traditionelle genstande: keramik, dyreknogeter og byggematerialer. Der skulle andre metoder til at tolke de velbevarede affaldslag. Og dermed blev Svendborg-projektet startet med deltagelse af en lang række naturvidenskabsfolk og læger.

Resultatet er, som flere vil vide, blevet overvældende. For at sige det populært: vi laver historieskrivning i laboratoriet, og har opnået en viden, vi aldrig ville have fået ved at benytte de traditionelle skriftlige

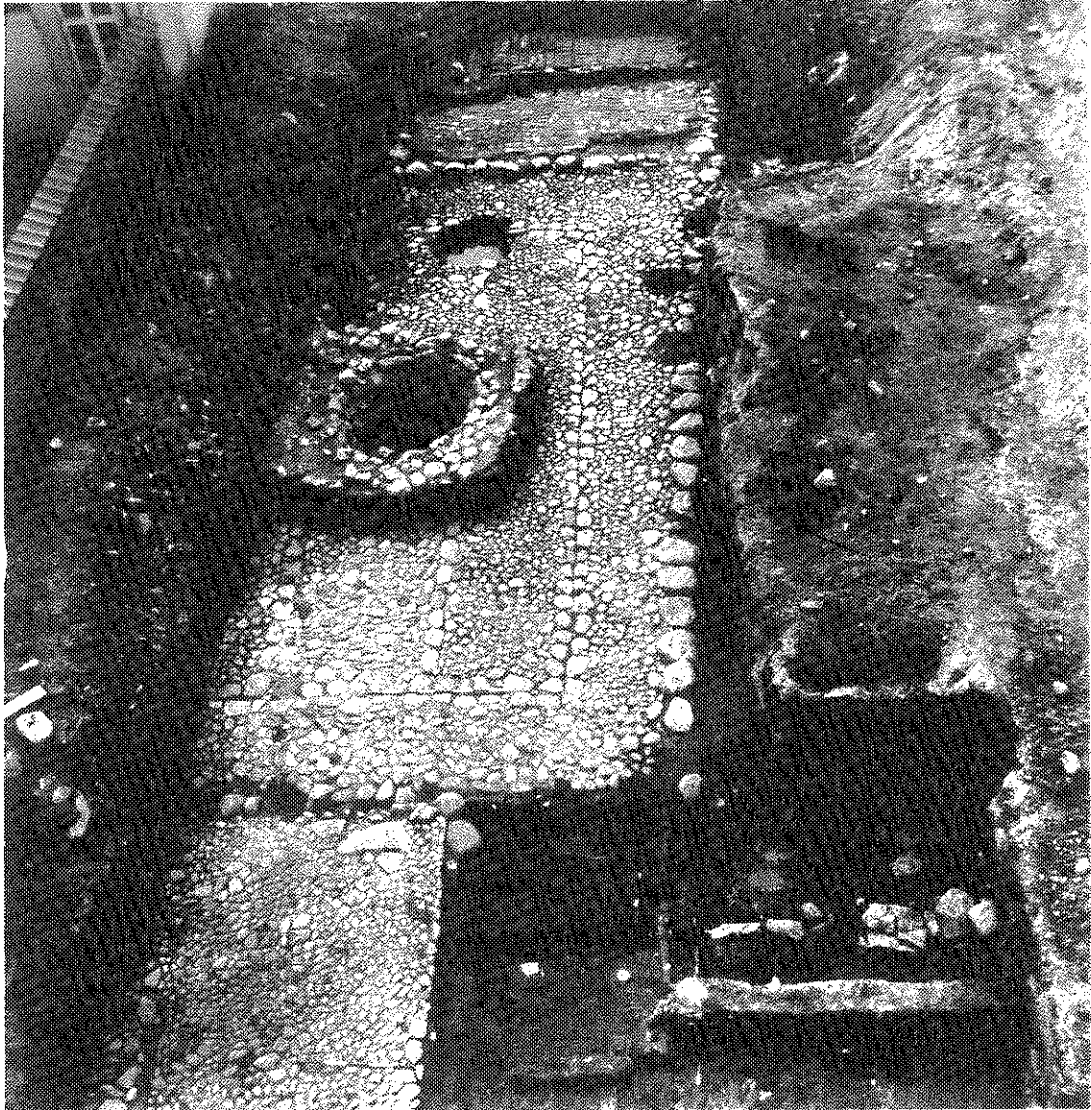

Foto fra matrikel under udgravning i Svendborg ved Brogade og Gåsetorvet. Grunden var opdelt i et baghus, nærmest, gårdsplads medstensat brønd og forhuset ud mod Brogade. Den afbildede fase er dateret til 1500-tallet.

og arkæologiske kilder.

For at forstå livet i en middelalderkøbstad er det også nødvendigt at have kendskab til det omkringliggende kulturlandskab. Dette har vi fået beskrevet og rekonstrueret i samarbejde med kolleger fra Danmarks Geologiske Undersøgelser. Og man må sande, at egnen omkring Svendborg har undergået store forandringer, siden byen blev grundlagt en gang i slutningen af 1000-tallet. Ikke mindst de mange vådområder, der den gang var karakteristiske for området, og som leverede føde til både dyr og mennesker, er i dag forsvundet. Denne udvikling tog fart med de omfattende jordforbedringsarbejder, der startede i 1700-tallets slutning, og som kulminerede under det allestedsnærværende Danske Hedeselskab. Ved hjælp af det *rekonstruerede* kulturlandskabskort kan vi i dag forstå de snoede vejforløb mellem landsbyer og købstæder. Især er det interessant at notere sig, at da landsbyerne blev stationære samtidig med at Svendborg bliver grundlagt, ligger de på *tørre* højdedrag omgivet af de vigtige vådområder. Vareforsyningen fra disse landsbyer var endvidere livsnødvendige for byens borgere samt for handelen fra byernes akseltorv.

I 1993 gennemførte vi nogle af de hidtil mest omfattende largscale-udgravninger i Svendborg, i Gåsetorv-Brogade-kvarteret. Herved fik vi lejlighed til at iagttage den topografiske udvikling i denne del af byen, som i løbet af middelalderen har gennemgået store forandringer. Vi fik således kontakt med den oprindelige havnefront med anlæg, *kåse*, dateret til 1288 og fremefter, ligesom der blev afdækket en hustomt fra tiden omkring år 1500 med utroligt velbevarede gård- og husrester. Denne udgravning blev anvendt til megen formidling under selve feltarbejdet. Det lykkedes endvidere at få overtalt bygherren Borgerligt Socialt Boligselskab til at inddrage den smukke brolagte gårdsplads med den stensatte brønd i et rekreativt anlæg i forbindelse med igangværende boligbyggeri. Når det hele er færdigt, vil museet sørge for yderligere forklarende plancher på stedet.

At Nordens 4. ældste franciskanerkloster i dag ligger under jernbanestation, posthus og jernbane samt under asfalten på Klosterplads og Frederiksgade, kan være svært at visualisere på stedet. Til gengæld har museet hver gang lejlighed byder sig i forbindelse med anlægsarbejder i området, gjort meget for at forklare interesserede,

hvad der gemmer sig i jorden. Hvorfor der er masser af skeletter i posthusets cykelkælder, og hvor fundet af de særdeles velbevarede hjerner i kranierne fra lægmandskirkegården gjorde Svendborg kendt i den vide verden. Som om det var en sensation! Vi har flere gange forsøgt at få kommunens tekniske forvaltning til at indgå i et formidlingssamarbejde her og andre steder, hvor vigtige arkæologiske undersøgelser har afsløret spændende nyt om byens middelalder mv., men desværre er det indtil nu kun blevet til forhandlinger herom. Skulle den dag atter oprinde, hvor jernbanen bliver flyttet uden for byen, kan de velbevarede, underjordiske ruiner blive en stor attraktion. Nogle steder er murværket bevaret i op til 1,5 meters højde.

Da vi i 1977 som de første middelalderarkæologer satte os for at undersøge indholdet af 2 velbevarede latrintønder på tomten Møllergade 6, var der sandsynligvis mange, der trak på smilebåndet eller rynkede på næsen. Men det lykkedes Grethe Jørgensen med bevilling fra Forskningsrådene så at sige ad bagvejen at rekonstruere menuer fra midten af 1300-tallet hos det bedre borgerskab, der boede langs byens hovedgade.

Men vor nysgerrighed har ikke kun været koncentreret om humane fækalier. Utallige ekskrementer fra kvæg: heste, køer og får er blevet sendt til Landbohøjskolen i København for at blive undersøgt for indhold af parasitter, som kunne have katastrofal virkning på f.eks. kvægavl. De lakoniske meddelelser i annaler om uår omfatter ikke alene misvækst, men også voldsomme parasitangreb, der i nogle tilfælde kunne have dødelig udgang, dersom de blev overført til mennesker.

Dog havde vi ikke forestillet os, da David Robinson fandt en velbevaret 'hundelort' i en affaldsgrube – deponeret her en gang i 1300-tallet, at dette fund skulle blive lidt af en mediebegivenhed, der fik sin plads på midtersiderne i HUNDEN – medlemsblad for Dansk Kennel Klub. For tiden kan dette fine fund ses i en montre med andre fund fra udgravningen, men senere vil også den blive genstand for analyse, for at vi kan få viden om hundens kost og om evt. parasitter.

I vore dage er interessen for naturmedicin ganske betydelig. Det har vi erfaret i museumshaven, hvor vi har vist eksempler på nogle af de lægeurter, der er påvist ved de naturvidenskabelige undersøgelser. Planter som opiumsvalmue, cannabis og bulmeurt blev så populære, at man simpelthen stjal dem i haven. Igennem hele middelalderen ses

Nadverscene fra kalkmaleri fra 1496 i Bellinge kirke.

bulmeurten anvendt som smertestillende middel i små doser, som elskovs- og rusmiddel, som bestanddel af heksesalve og som gift. Den kendte læge Henrik Harpestreng, død 1244, anbefalede blot et enkelt frø mod tandpine. Man kan på den baggrund gøre sig sine tanker om, hvorfor planten er så attraktiv i vore dage!

Cikorie, som i vore dage leverer rødder til kaffeerstatning ("Det er Richs' der driks!") anvendtes længe mod melankoli, hypokondri, svindsot, hæmoroïder og podagra. Dengang var det bladene, der fortæredes – serveret som salat.

Når talen i øvrigt er om det kulinariske, er det oplagt at anvende datidens kunst til formidlingen, eksempelvis den kendte nadverscene fra Bellinge kirke 1496. Skildringen er såmænd en ganske realistisk fremstilling af et festmåltid i et gilde- og laugshus. Der er sat to fade med kødretter frem – måske bøste eller svineskinker. Svinekød var i modsætning til oksekød det foretrukne til fester. Øl er stillet ind i kander, og man drikker dels af høje slanke, importerede stentøjsstobe og dels af fine stavbægre eller skåle, som er fremstillet af rødgran – muligvis i Mellemtyskland og i Polen. Måske kommer udtrykket SKÅL heraf. Der ses kun knive på bordet. Kniv og ske medbragte man selv – desuden anvendtes fingrene, der ifølge god tone blev tørret af i dugen. De rombiske figurer er hvedebrød – kaldet simler; de ligner moderne fastelavnsstrutter. Trekkanterne er skonrogger – dvs. brød bagt af rugsigtemel.

Jeg håber med de nævnte eksempler at have peget på de muligheder, der er for formidling – også for et større publikum – uden for de egentlige museumsudstillinger. Disse skulle være målet for den interesserede, når appetitten er blevet vakt ude i felten.

Bibliografi:

Der henvises generelt til litteraturfortegnelsen i *Journal of Danish Archaeology*, vol. 6, 1987; 1988 p. 219 samt til Helle Reinholdt: *Middelalderbyen Svendborg*, Århus 1992.

Jakob T. Christensen: "Fra Sund til By. Arkæologiske undersøgelser ved Brogade/Gåsetorvet i 1993." *Årbog for Svendborg & Omegns Museum*, 1993, pp. 36-47.

Thomas S. Bartholin og Henrik M. Jansen: "Nyt fra franciskanernes kirkegård i Svendborg". Datering af nogle kister af nåletræ. *Årbog for Svendborg & Omegns Museum*, 1993, pp. 48-57.

Hans Krongaard Kirstensen: *The Franciscan Friary in Svendborg. The Archaeology of Svendborg, Denmark*, 1994.

Jakob T. Christensen: "Fruestræde 9 – En byarkæologisk undersøgelse." *Årbog for Svendborg & Omegns Museum*, 1991, pp. 45-48.

HUNDEN, 101. Årgang nr. 9, september 1991.

Arven i landskabet – et eksempel fra Fyn

af Erland Porsmose, Kerteminde Museum

I forbindelse med landboreformerne sidst i 1700-tallet ophævedes dyrkningsfællesskabet i landsbyerne. Hver enkelt gård fik sin jord udskiftet, og helst skulle hovedparten af gårdene udflyttes fra landsbyen, således at der skabtes et rationelt landskab med spredtliggende gårde, der hver især var centrum i de nye jordlodder. Imidlertid viste det sig, at de foretagne investeringer i landsbytomten med tilhørende vejanlæg samt den gode bynære agerjord var så store, at idealet ikke lod sig realisere. De fleste steder nøjedes man med at udflytte ganske få gårde.

Denne træghed i kulturlandskabet binder os endnu i dag til strukturer, der er bestemt for hundreder af år siden, men som stadig udgør grundlaget for nutidens planlæggere. Det er denne sammenhæng jeg i det følgende vil demonstrere med et – i og for sig – tilfældigt eksempel fra en landsby på Østfyn. Lignende betragtninger vil kunne gøres gældende overalt i det danske kulturlandskab.

Landsbyen Marslev udmærker sig først og fremmest ved, at landsbyen er blevet arkæologisk-historisk undersøgt i de senere år, og dernæst ved at arven er så synlig i landskabet den dag i dag. Gårdtallet i de fynske landsbyer holdt sig som helhed forbavsende stabilt i perioden 1500 til 1800,¹ og Marslev er ingen undtagelse. Et skattemandtal fra 1511² opregner således 33 bønder i sognet, hvortil kom præstegården og hovedgården Vejrupgård. Enkelte af sognets bønder markeres allerede da som hoverigørende ugedagsmænd til Vejrupgård. I selve Marslev by opregnes 16 bøndergårde (foruden præstegården). Matriklen af 1688 noterer 16 gårde i Marslev (inklusive præstegården).³ Heraf tilhørte de 9 Sellebjerg og Vejrup godser, der nu havde fælles ejer.

Var gårdtallet således – på trods af krigsårenes ødelæggelser – nogenlunde stabilt i perioden, voksede de fynske landsbyers hustal derimod fra at udgøre omkring 5% af gårdtallet o. 1500 til 35% af gårdtallet i 1664. Omkring 1800 var der ligevægt mellem gård og hustal i de fynske landsbyer,⁴ og i løbet af 1800-tallet oversteg husenes

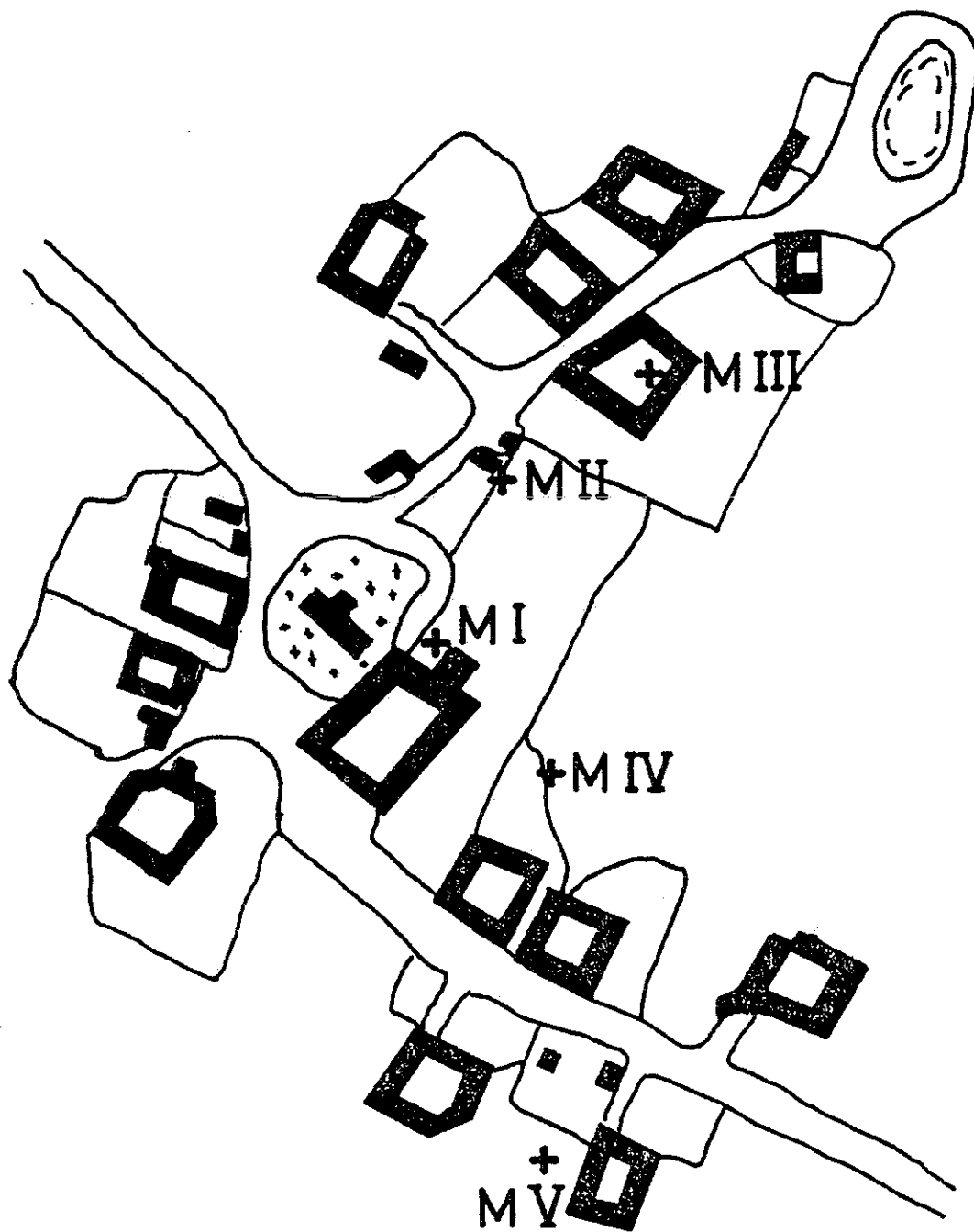
antal langt gårdtallet. De mange jordløse huse blev for Fyns vedkommende som hovedregel tildelt en jordlod på 3-4 tdl. ved udskiftningen som erstatning for tabet af græsningsret på landsbyens fællede, således også for Marslevs vedkommende, hvor udskiftningen fandt sted i 1796.

I 1802 kunne resultatet af omvæltningen gøres således op⁵: Der var nu 12 gårde, foruden præstegården i Marslev by. Hertil kom imidlertid 17 huse, hvoraf de 14 havde fået tildelt en jordlod på hver 4-5 tdl. (2-3 ha). Stadig var det Vejrup og Sellebjerg godser, nu atter med hver sin ejer, der var dominerende besiddere i landsbyen. Som det ofte var tilfældet ved udskiftningen var gårdene til hvert gods blevet gjort lige store – egaliseret – i forbindelse med den nye jordfordeling. I øvrigt blev konsekvenserne for den gamle bystruktur foreløbigt små, ingen gårde flyttedes ud ved udskiftningen. I løbet af de følgende årtier afvikledes fæstesystemet gradvist. I 1844 var der endnu to fæstegårde tilbage, men snart var hele byen overgået til selveje; samtidig steg hustallet markant, således at byen i 1903 bestod af 17 gårde og 51 huse, hvoraf 26 uden jord.⁶

Var gårdtallet således det samme som i 1511, så havde byen dog i mellemtiden skiftet karakter ved opkomsten af et nu helt dominerende lag af huse, ligesom udskiftningen og den gradvise udflytning årti for årti efterhånden spredte en del af bebyggelsen ud over ejerlavet.

Denne grundlæggende kontinuitet i bebyggelsesudviklingen, der først og fremmest markeres af landsbyens og gårdtallets stabilitet, styrker naturligvis muligheden for en tilsvarende geografisk stabilitet og dermed for bevarede strukturer.

For Fyns vedkommende synes gårdtallets stabilitet at række tilbage til 1400-tallets første halvdel.⁷ Fra ca. 1400 og tilbage til landsbyernes anlæggelsestid ved vi imidlertid forbavsende lidt om strukturudviklingen. Dette skyldes naturligvis det yderst fragmentarisk bevarede skriftlige kildemateriale fra ældre middelalder og højmiddelalder. Kun hver tiende af de fynske landsbyer omtales før 1300,⁸ og for Marslevs vedkommende er den ældste omtale fra 1339.⁹ Selve navnet er af -lev typen, der regnes for at være dannet i jernalderen. Som et led i projekt Landsbyens Opståen og Udvikling¹⁰ gennemførtes i 1976 udgravninger i landsbyen med henblik på at fastslå dens alder. Fordelt over bytomten således som den tegnede sig på udskiftnings-

Marslev 1799.

Udsnit af udskiftningskort med de 5 udgravningsfelter markerede.

kortet fra 1799 anlagdes fem små udgravningsfelter, der viste en kontinuerlig bebyggelse tilbage til overgangen mellem vikingetid og ældre middelalder.¹¹ Synes Marslev således anlagt på sin nuværende plads engang i 1000-tallet, måske samtidigt med det ældste kirkebyggeri (i træ), så viste udgravningerne også, at der havde været bebyggelse på stedet i den ældre jernalder, århundrederne omkring Kristi fødsel. I 1878 fandtes ved grusgravning i Marslevs udkant to skeletgrave fra ældre germansk jernalder (5.-6. årh. e. Kr.).¹²

I forbindelse med projekt Landsbyens Opståen og Udvikling gennemførtes overfladerekognosceringer på markerne omkring de undersøgte landsbyer, hvorved det – også for Marslevs vedkommende – lykkedes at lokalisere en række bopladser fra den ældre jernalder. Der er således ikke noget til hinder for, at navnet Marslev faktisk rækker tilbage til den ældre jernalder, skønt den nuværende landsby først er anlagt i 1000-tallet.

Ved Vorbasse i Midtjylland er det lykkedes at følge en enkelt jernalderlandsbys vandring fra 100 år før Kristi Fødsel til slutningen af vikingetid, hvorefter den fortsætter i nutidens Vorbasse, hvis ældste bygning er den romanske kirke. Den nuværende Vorbasse by har haft 8 forgængerlandsbyer, den ene anlagt når den anden blev forladt. Hver by har bestået på samme sted gennem 100-200 år, hvorefter den er flyttet nogle få hundrede meter.¹³ De i alt 6 lokaliserede jernalderbopladser inden for Marslevs bymark skal formentlig på tilsvarende vis tolkes som stadier af en vandrende landsby. Det ser endog ud til, at disse vandringer foregår indenfor rammerne af det senere kendte ejerlavssystem.

Ved hjælp af udskiftningskortene fra de sidste årtier af 1700-tallet er Marslev-områdets kulturlandskab med fordelingen af ager, eng og skov rekonstrueret,¹⁴ ligesom ejerlavsskellene er indsat. Antallet af gårde i de enkelt landsbyer er angivet ud fra det tidligere omtalte skattemandtal fra 1511.

Der fremstår en meget tydelig sammenhæng mellem ejerlavsgrensernes forløb og forekomsten af naturlige skel i terrænet, nemlig først og fremmest åer, bække, engdrag og (eng-)skove. Landsbyernes beliggenhed og størrelse i Marslev-området er således klart tilpasset de afgrænsede ressourceområder. Landsbyerne ligger på toppen af små

lermorænehøjninger, der som "øer" afgrænses af bække, der løber i ret brede smeltevands sandaflejringer fra istidsfloder.

Når sognebyen Marslev er på 16 gårde og dens nabo Radstrup kun på 4 gårde hænger det således sammen med den forskellige bredde af disse naturligt afgrænsede ejerlav. I forbindelse med landsbyprojektet blev den centrale del af området (ejerlavene Skinnerup, Kirsinge, Radstrup, Holev, Klarskov, Rågelund, Marslev og den nordlige del af Åsum) rekognosceret. I dette område er samtlige kendte ældre jernalder bopladser afsat (sort kvadrat).

Sammenknytningen mellem naturlige skel og ressourceområde-afgrænsningen synes endnu stærkere for den ældre jernalders bopladser end for middelalderens landsbyer, idet selv de meget små naturligt afgrænsede moræneøer, der i middelalderen ikke udgjorde et selvstændigt ejerlav, er udnyttet til selvstændig bebyggelse, således at der altså kan findes flere naturligt afgrænsede ældre jernalderressourceområder, inden for selv små (Radstrup, Holev) middelalderlige ejerlav. Skønt vi ikke kender de enkelte bopladsers størrelse, er det klart, at bebyggelsen i århundrederne omkring Kristi fødsel har været så tæt i området, at der har været draget klare ejerlavsskel, og disse skel har efter alt at dømme fulgt det samme naturlige skelsystem som 1000, ja 2000 år senere.

Tilstedeværelsen af flere ældre jernalder bopladser inden for samme "ejerlav" er et vidnesbyrd om vandrelandsby-fænomenet. Skønt det oftest ikke er muligt at datere en boplads præcist ud fra overfladerekognosceringer, er det dog af og til muligt at påvise en kronologisk rækkefølge mellem flere bopladser inden for samme ejerlav.

Det er meget vanskeligt at lokalisere den *yngre* jernalders bopladser ved hjælp af markrekognosceringer, men i de tilfælde – som f.eks. Marslev og Holev – hvor et ældre bebyggelsesnavn er bevaret må vi antage en direkte kontinuitet i bebyggelsen fra ældre jernalder til i dag. Den vandrende jernalderlandsby tog simpelthen navnet med sig, når den flyttede, også på den sidste flytning til landsbyens nuværende sted engang omkring år 1000.

På baggrund af disse historisk-arkæologiske undersøgelser er det således muligt i hovedtræk at skildre Marslevs udvikling igennem de sidste to tusind år. En udvikling, der endog lader sig konstatere med det blotte øje den dag i dag og som nutidens planlæggere må

Luffoto af Marslev set fra syd. September 1988.

Foto: Erland Porsmose.

respektere. En total omskabelse af kulturlandskabet er økonomisk en bekostelig affære, politisk noget nær en umulighed i kraft af den massive protest et sådant indgreb ville vække og endelig ville det juridisk støde imod den ukrænkelige private ejendomsrets princip. Udviklingen foregår derfor i høj grad på det beståendes præmisser, selv om resultatet som følge heraf ofte er mindre gunstigt.

Luftbilledet, der viser Marslev i 1988, er taget med byen set fra syd. Den gamle middelalderlige landsbykerne ses stadig tydeligt samlet midt i bymarken. Det hvidkalkede kirketårn har dog fået en nutidig konkurrent i en stor blå kornsilo. Folkeviddet har da også omdøbt Marslev til byen med de to tårne. Ved kirken ligger døgnkiosken og lidt fra dette naturlige centrum ligger landsbyens forholdsvis store og moderne skole. Bevarelsen af landsbyens institutioner kræver en indsats for at modvirke den fortsatte nedgang i befolkningstallet i landsbyerne. Vil man sikre skolen, er det især unge familier med børn, der skal tiltrækkes, og midlet hertil er udstykningen af grunde til parcelhusbyggeri. Luftbilledet viser da også et stort trekantet udstykningsområde, hvis spids rækker op til den gamle landsby umiddelbart ved skolen. Med denne ved første øjekast ganske ejendommelige geometriske løsning, bliver afstanden fra de bagerste grunde til landsbyen ganske stor og vejen temmelig kedelig i forhold til det afvekslende miljø i den gamle bykerne. Der bliver ikke mulighed for anlæg af slyngede gadeforløb i tilknytning til de eksisterende "naturgroede" veje i landsbyen, og trekantformen giver en masse kiler og skæve vinkler. Den eneste grund til at skabe et sådant "landsby med slips"-anlæg er øjensynligt den 200 år gamle udskiftningsform kombineret med den private ejendomsret, der gør det mest hensigtsmæssigt at købe én gårds jord op ad gangen og udstykke den. At det ikke blev en rektangulær blokudstykningsform, men en trekantudstykningsform skyldes simpelthen, at lodsejerne i Marslev i 1796 valgte en stjerneudskiftning af landsbyen.

I hovedsagen skelnes mellem to udskiftningsformer: blokudskiftning og stjerneudskiftning. Det sidstnævnte karakteriseres af retlinede skel, der stråler ud fra landsbyen, som lyset fra en stjerne. Denne figur medfører, at den enkelte gårds jordtilliggende kommer til at ligge i et aflangt lod, smallest inde ved toften og bredest i periferien (ikke uligt et lagkagestykke). Der opnås herved samhørighed mellem

jordlod og bygninger, og en bekostelig udflytning af gårde med tilhørende vejanlæg kan undgås. Stjerneudskiftning er derfor den "billige" løsning, der fortrinsvis kom på tale, hvor landsbyerne var: 1) centralt placerede i bymarken, 2) ikke for store, 3) omgivet af jorder med ensartet bonitet, 4) delt mellem flere ejere med tilhørende stridigheder om, hvem der skulle flytte ud, betale etc. og 5) en del af økonomisk svagt funderede godser. I modsætning hertil var blokudskiftningen den radikale og dyre løsning. Her opdeles bymarken i kvadratiske, eller rektangulære blokke (ikke uligt et skakbræt), og som følge heraf må hovedparten af landsbyens gårde flyttes ud i de tilhørende blokke. Afstand mellem gård og jord bliver på denne vis kort, og blokkene lader sig bedre opdele i marker uden mange tids-spildende kiler. Blokudskiftningerne dominerer klart, hvor de ovenanførte fem forhold ikke gjorde sig gældende med kraft. På Fyn blev omtrent 2/3 af landsbyerne blokudskiftede, medens 1/6 blev stjerneudskiftede. Den sidste sjettedel udviser en blanding af stjerne- og blokudskiftningsform.¹⁵

Først i 1800-tallet sammentegnedes udskiftningskortenes oplysninger sognevis til de såkaldte minorerede sognekort. På et kort fremstår Marslev tydeligt som en stjerneudskiftet landsby med 12-13 kileformede stykker til hver af landsbyens gårde. Hovedlandevejen blev sidst i 1700-tallet omlagt og fik et nyt retlinet forløb syd for byen. Dette vejskel såvel som Odense-Kerteminde landevejen i bymarkens nordlige del respekteres af stjerneudskiftningsskellene, således at arealerne på den anden side af de to veje har et mere uregelmæssigt skelforløb. Mod øst er de mange husmandslodder (Rudskov Huse) afsat til de tidligere jordløse husmænd. Lodderne blev oprindeligt "fjernbetjent", dvs. dyrket fra husene i landsbyen, men efterhånden flyttede husmændene ud til deres lodder. Det er dette udskiftningsresultat, denne storstilede landskabsplanlægning, der har formet det nutidige landskab omkring Marslev, således som det endnu tydeligt ses på luftbilledet fra 1988, og det er dette resultat, som nutidens planlæggere endnu 200 år efter respekterer og bygger videre på, skønt konsekvenserne heraf synes lidet hensigtsmæssige.

Men hvorfor valgte lodsejerne i Marslev, det vil primært sige Vejrup og Sellebjerg godser, nu denne udskiftningsform, og ikke en helt anden? Naturligvis kunne der her som andetsteds tænkes på et væld

af mulige udskiftningsformer, og udover mere "objektive" grunde spiller helt personlige forhold givetvis en stor rolle. Her sad godsejerne og landinspektøren i nøglepositionerne. Alligevel er det i store træk muligt at begrunde, hvorfor netop denne løsning blev til, også den hvilede nemlig på de bestående forudsætninger.

Det har straks faldet landinspektøren i øjnene, at Marslev lå nogenlunde centralt placeret i bymarken, på toppen af en lille lermorænebakke med jævnt skrånende sider og ensartede jordbundsforhold. Stjerneudskiftningen var derfor en indlysende mulighed, med mindre lodsejerne ønskede en mere radikal og dyr løsning. For stjerneudskiftningen talte også de ensartede bonitetsforhold omkring landsbyen.

Marslevs bymark var som helhed meget frugtbar. Omkring landsbyen havde århundreders slid med dyrkning og gødskning hævet boniteten til den absolut højeste klasse (bonitet 20-24), men heromkring lå et bredt bælte af god jord (bonitet 16-19), og først helt ude i kanterne af ejerlavet nåede boniteten ned på 12-15. Herude lå også den resterende skov og store engarealer. En stjerneudskiftning ville således problemfrit skabe en retfærdig fordeling af god og mindre god jord. Landsbyens trods alt beskedne gårdtal (12-15 gårde) gjorde det endvidere praktisk muligt, at hver gård kunne få en passende stor kile med centrum i bytomten. Endelig var afstanden fra landsbyen til ejerlavsgrensen ikke over én km, hvilket gjorde det muligt at opdele en god del af bymarken i kiler, der rakte lige fra bytomten til ejerlavsskillet. Dette gunstige afstandsforhold er selvfølgelig også medvirkende til byens gode bonitetsforhold. Afstanden var intetsteds uoverkommelig for møgvognen!

Alle disse forhold talte afgjort til fordel for en prisbillig, retfærdig og kontinuitetsbevarende stjerneudskiftning. Alligevel er det muligt at resultatet var blevet et andet, dersom en kapitalstærk og initiativrig godsejer havde været eneejer i Marslev. Landsbyen havde imidlertid, som vi har set det, i århundreder været delt mellem Vejrup og Sellebjerg (og andre) godser. Ingen af disse godser spillede nogen fremtrædende rolle blandt de fynske herregårde.

Vejrupgård havde i 1776 et tilliggende på blot 31 fæstegårde, hvoraf kun de 7 lå i Marslev sogn, og karakteristisk nok var de 31 gårde fordelt på 13 bebyggelser. Sellebjerg havde i 1783 blot 25 fæstegårde, og disse var spredt på 12 bebyggelser.¹⁶ Klart nok blev

udskiftningsbevægelsen for disse godser en langstrakt affære, eftersom de som (mindretals-)lodsejere var involveret i samtlige disse bebyggelser. Denne tingenes tilstand har næppe fremmet ønsket om dyre og radikale løsninger.

Ofte ses det, at de nyoprettede husmandslodder placeres umiddelbart op af hovedgårdsejerlavet, hvor en sådan placering var mulig, naturligvis af hensyn til det hoveri, som man forventede sig af de nye huse med hver 3-5 tdl. jord. Dette er også tilfældet i Marslev, hvor husmandslodderne placeredes mod øst umiddelbart op til Sellebjerg og Vejrupgårds ejerlavsgrenser. At husmandslodderne med forkærlighed placeredes i ejerlavets periferi skyldes naturligvis bøndergårdens førsteprioritet. Husmændene fik den dårligste og længst fraliggende jord, og om muligt jord klos op af herregårdens marker. Endnu i 1840, hvor Sellebjerg havde afhændet alle sine fæste-gårde til selveje, havde godset 20 fæstehuse. Vejrupgård havde i 1838 4 fæstegårde tilbage, men ikke mindre end 38 fæstehuse.¹⁷

Tydeligvis er udskiftningsresultatet således påvirket af 1600-1700-tallets godsforhold, men tillige i høj grad af den placering landsbyen havde fået omkring år 1000 med de ledsagende bonitetsforhold, skabt igennem århundreders dyrkning. Var det således placeringen af landsby og kirke i vikingetidens slutfase, der havde den afgørende indflydelse på den valgte udskiftningsform 700-800 år senere, så var denne placering igen en følge af århundreders udvikling, hvor jernalderlandsbyen havde vandret i sit naturligt afgrænsede ejerlav. I virkeligheden er Marslevs placering – i et agerbrugsdomineret landbrug – vel den eneste naturlige, når ejerlavet, den naturlige afgrænsning, terrænet og jordbundsforholdene var givet.

Tankegangen kan naturligvis fortsættes ud i det absurde, men når jernalderens ejerlavsgrenser, den sene vikingetids landsbyplacering, udskiftningen fra sidst i 1700-tallet osv. stadig kan ses med det blotte øje, skyldes det netop, at hvert udviklingstrin er foregået på de tidligere strukturers præmisser, således at arven i landskabet – trods kolossale omvæltninger igennem århundreder – alligevel i høj grad er bevaret. Det viser Marslevs ejendommelige slips.

Noter

1. E. Porsmose, *De fynske landsbyers historie i dyrkningsfællesskabets tid*. Odense 1987, s. 141 ff.
2. Rigsarkivet. RA. Reg. 108 A pk. 4 stk. 4 og 5.
3. LAO: Odense Amtstues Arkiv. Matrikel for Odensegård Amt 1688.
4. E. Porsmose, *De fynske landsbyers historie*. 1987, s. 145.
5. G. Begtrup, *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark* 3. bd. Fyen, Langeland, Ærø, Lolland og Falster. Kbh. 1806 (1978), s. 355.
6. Landsbyregistrering i Fyns Amt. Historiske forhold. Langeskov Kommune. Odense 1983, s. 35.
7. E. Porsmose, *Den regulerede landsby I-II*, 1981, s. 414.
8. E. Porsmose, *Den regulerede landsby I-II*, 1981, s. 373.
9. Danmarks Stednavne. Nr. 14. Odense Amts Bebyggelsesnavne, ved J. Kousgård Sørensen. Kbh. 1969, s. 130.
10. T. Grøngaard Jeppesen, *Middelalderlandsbyens opståen*. Odense 1981; E. Porsmose, *Den regulerede landsby I-II*, Odense 1981.
11. T. Grøngaard Jeppesen, *Middelalderlandsbyens opståen*. Odense 1981, s. 56 ff.
12. E. Albrechtsen, *Fynske Jernaldergrave*. Bd. V, 1973, s. 64.
13. Steen Hvass, *Årtusinders landsby*. Skalk. Nr. 3. 1984.
14. E. Porsmose, *De fynske landsbyers historie*. 1987, s. 45 ff.
15. E. Porsmose, *De fynske landsbyers historie*. 1987, s. 238 f.
16. LAO. Odense Amtstuearkiv. Jordebog over Vejrupgård 1776. Jordebog over Sellebjerg 1783.
17. LAO. Jordebog over Vejrupgård 1838 og Sellebjerg 1840.

Artikelen er en forkortet udgave af bidrag med samme titel i *Människan och miljön*, Huvudtema II, XXI Nordiska Historikermötet, Umeå 1991, s. 45-60.

Ingen forskning uden formidling – ingen formidling uden forskning.

af Leif Søndergaard, Middelalderlaboratoriet, Odense Universitet

Titelen kan opfattes som en smart formulering. Men den dækker over det problem, at store dele af forskningen – både den historiske forskning i almindelighed og middelalderforskningen i særdeleshed – kun når ud til en snæver kreds. Det er af mange grunde vigtigt at diskutere problemet, og ikke mindst at finde veje til at forbinde forskning med formidling på en måde, så det videnskabelige grundlag er i orden. Samtidig må fremstillingen i formidlingen have en form, så publikum både kan og vil tage imod 'tilbuddet'.

Vi kan skelne mellem to former for 'kredsløb': *forskernes kredsløb* og *det folkelige kredsløb*. I forskernes kredsløb formidles forskningsresultater mellem forskerne indbyrdes, skriftligt via afhandlinger, bøger og tidsskriftartikler, mundtligt i foredrag og oplæg på kongresser, konferencer, kollokvier og seminarer. Dvs. forskning af en snæver kreds – for en snæver kreds!

Der har altid været forskere, der har forsøgt at overskride grænsen mellem *forskning* og *formidling*. Vi kender alle en Palle Lauring og en Erik Kjersgaard. Den type folkelige formidlere har gennem tiden haft lavstatus i videnskabelige kredse. Formidling til videre kredse af befolkningen har ikke været anset for at være en opgave for den videnskabelige forskning – heller ikke blandt (middelalder)historikere. Begrebet *populærvidenskab* har været forbundet med negative konnotationer.

Nye forskningsresultater har bredt sig ved at der er sket en sivning gennem undervisningssystemet fra universiteter og andre forskningsinstitutioner til gymnasium og folkeskole. Også voksenundervisningen i forlængelse af den danske folkeoplysningstradition fra højskoler over aftenskoler til Folkeuniversitetet har haft betydning i den henseende. Ellers har det været overladt til digtere som Scott og Ingemann og deres efterfølgere frem til Ebbe Kløvedal Reich og Ib Michael i dag i deres historiske romaner at give et billede af middelalderen til brug for folkelige kredse. Det har været et billede, som forskningen kunne affærdige som *fiktion* - i modsætning til forskningens beskæftigelse

med *faktion*. Med vandtætte skodder imellem.

Med det nye ideologiske og kulturelle klima i 1970'erne blev der åbnet nye horisonter – også for middelalder-forskningen. En ny folkelighed slog igennem i den genopblomstrende middelalderinteresse. Der blev stillet krav til forskningen om at prioritere nye forskningsopgaver. Dannelsen af *Laboratorium for folkesproglig middelalderlitteratur* i 1976 på Odense Universitet var tidstypisk. Den folkesproglige litteratur og kultur skulle sættes i centrum – i modsætning til den elitære latinsprogede kultur med basis i kirke og gejstlighed.

Ikke at studier i disse emner blev fraskrevet betydning. Men den gejstlige kulturs postulat om ikke alene at være den primære og dominerende kultur, men den eneste kultur, *middelalderens enhedskultur*, blev anfægtet. Kirkekulturen måtte tage sig almægtig ud i senere tiders forskning, der byggede på et skriftligt kildemateriale, som for langt størstedelens vedkommende stammede fra den gejstlighed, som langt hen i middelalderen havde monopol på skriftsproget. I 1970'erne blev det klart for de fleste forskere, at der under den dominante kirkekultur fandtes en understrøm: en *folkelig kultur*, som forskningen måtte tage fat på.

Derimod er det først i de seneste år, at spørgsmålet om *forskningens folkelige formidling* for alvor er blevet rejst – i historieforskningen i almindelighed og i middelalderforskningen i særdeleshed. Forskningen i folkeligheden blev i starten holdt inden for forskernes eget indbyrdes kredsløb.

I Frankrig har omtrent enhver middelalderby fra Carcassonne og mindre byer haft spektakulære middelalderoptrin, optog eller turneringer gennem mange år. Nogle steder har der været seriøs forskning bag. Andre steder har der været slået kraftigt af på det videnskabelige grundlag. I dansk sammenhæng er det en ny foreteelse at *iscenesætte historien*. Men iscenesættelsen er led i en udvikling, der har været i gang gennem et par årtier. Kravet om folkelighed har betydet en radikal ændring i museernes måde at organisere deres udstillinger på.

Væk fra stenøkse på stenøkse på stenøkse i én uendelighed i udstillingsmontrerne frem til panoramiske udstillinger, hvor stenøkserne – eller hvad det nu måtte være – bliver anbragt i den

sammenhæng, hvor de blev brugt. Væk fra det positivistiske videnskabsideal med dets overdrevne vægt på den nøjagtige detalje frem til et humanistisk helhedssyn, hvor mennesket ses i sin helhed – i det sociale samspil med andre mennesker og i samspillet med naturen. Væk fra den kvantitative ophobning frem til det kvalitative udvalg.

Nøgleordet har været *oplevelse*: at give de besøgende en oplevelse af, hvordan almindelige mennesker har levet og boet, arbejdet, spist og drukket, klædt sig, elsket og sovet – til hverdag og fest. Og hvad mennesker har ment, tænkt og troet på. Kort sagt: mennesker i dag skal opleve, hvordan mennesker har levet for 500 eller 800 år siden. Levet og oplevet.

Efterhånden er der føjet flere dimensioner til oplevelsen. Frilandsmuseet som museumstype er en ældre foreteelse. For de ældre historiske epoker er den blevet suppleret med *forsøgscentre*, hvor især Lejre-centret udmærker sig med historiske rekonstruktioner, der giver både forskere og publikum en fornemmelse for arbejdsprocesserne, som udgravninger og udstillinger ikke kan give. De *arbejdende værksteder* er led i samme udvikling, hvor det har været muligt at se ikke alene 'døde' værktøjer, men også 'levende' arbejdsprocesser.

De arbejdende værksteder har appelleret til *sanserne*. Især til synet, i mindre grad til hørelsen. Undertiden bliver også de andre sanser inddraget. På en middelalderudstilling, som Københavns Bymuseum havde arrangeret for nogle år siden i en af Københavns middelaldergader, spillede lugten fra tjære og tovværk, sildetønder og saltlage en vigtig rolle. Det sker i forbindelse med flere og flere udstillinger, at ganen bliver kildret ved uddeling af smagsprøver på middelaldermad eller udskænkning af øl eller mjød. Flere og flere steder bliver det muligt at få tingene i hånden, føle på dem og på den måde danne sig en forestilling om, hvordan de oprindelig har været brugt. Alt dette er med til at skærpe oplevelsen af middelalderen i de henseender, hvor den er anderledes: de påtrængende lugte, den sødt krydrede mad, karakteren og kvaliteten af den øl, der blev drukket, og de mange fine værktøjer, der tillader meget raffineret håndværk.

Det middelalderlige *teknologicenter* i Nykøbing F., som blev skabt af det lokale museum i 1989 i forbindelse med byens 700-års købstadsjubileum, er gået et skridt videre. Her har man rekonstrueret kastemaskiner, armbrøster, både og mange andre ting med det formål

Nederlandsk maleri fra 2. halvdel af 1500-tallet, malet af eller kopieret efter Pieter Baltan eller Pieter Brueghel d. Æ.

Landsbymarked med opførelse af farce. Djævelen frister kone til utroskab, men manden (formentlig i kurven) er væk; dvs. samme emne som det danske fastelavnsspil *Den utro hustru*.

at lade publikum selv *afprøve* deres funktion. Specielt den store kaste-maskine giver et fremragende indtryk af middelalderens krigsteknologi. Den fungerer ved hjælp af et taljesystem og kræver kun et træk på ca. 300 kg for at blive spændt op. Den er i stand til at slynge en 15 kg tung sten et par hundrede meter ud i Guldborgsund – og hver gang ramme inden for en diameter på under 2 m. Afprøvningen af tingene er yderligere med til at skærpe oplevelsen for dem, der deltager. Men der er også erfaringer at hente for forskerne, som de ikke kan læse sig til – f.eks. om kastemaskinens træfsikkerhed.

På *middelalderfestival'en* i Odense sommeren 1993 blev der lagt op til en mangfoldig og facetteret *totaloplevelse* med udgangspunkt i markedspladsen. Netop markedspladsen var et af de konstituerende elementer i middelalderens købstad – som gjorde købstaden til en købstad – til forskel fra landsbyen. Her kom rig og fattig, adel og gejstlighed, borger og bonde – og samfundets randgrupper af sangere, skuespillere og gøglere, tiggere og kvaksalvere, kloge mænd og koner. Her var der boder og arbejdende værksteder. Her blev der handlet, drukket og snakket. Kort sagt: markedet fungerede som samlingspunkt for middelaldermennesker på tværs af social stand og status. Derfor var det naturligt at lade markedspladsen være ramme om middelalderfestivalen.

Møntergården etablerede smedje, pottemageri, snedkeri, vidjefletning, skriverstue, fabrikation af mursten og fiskedam med karper og aborrer til at fiske op og stege. Egnsteatret *Gadesjakk* havde slået en bræddescene op og kom dansende ind for at spille et folkeligt middelalder-spil fra Odense. Amatørskuespillere fra teatergruppen *Skarntyderne* opførte udvalgte scener fra livet i en middelalderby midt mellem publikum. Tilsammen skulle aktiviteterne give publikum indtryk af en myldrende markedsplads, en *totaloplevelse* af middelalderen *anno domini* 1510 eller lige deromkring.

Det turde stå klart, at en sådan ekspansion i formidlingen af middelalderens historie og kultur, som i stadig stigende grad har appelleret til brede kredse, rejser krav om teoretiske og metodiske overvejelser: hvilke videnskabelige krav må vi stille til de (middelalder)historiske oplevelser, som museer, teatergrupper eller andre formidlingsinstanser stiller til rådighed for det besøgende publikum? I betragtning af de uhyre store ændringer i måden at

præsentere middelalderen på, – eller for den sags skyld en hvilken-somhelst historisk periode – er det forbløffende så lidt disse problemer har været diskuteret – i hvert fald i bredere faglige kredse.

Jeg vil i det følgende give mine bud på, hvor jeg ser nogle af de vigtigste problemer – skitsere nogle (foreløbige) svar – og pege på nogle mulige sigtelinier for en fremtidig diskussion.

I den kulturhistoriske forskning er det muligt at skelne mellem fire niveauer: *det teoretiske, det metodiske, det analytiske og det oplevelsesmæssige*. De fire niveauer fungerer ikke uafhængigt af hinanden, men tværtimod i gensidige vekselvirkningsforhold: ingen oplevelse uden analyse – ingen analyse uden metode – ingen metode uden teori. Eller den anden vej omkring: ingen teori uden metode, ingen metode uden analyse, ingen analyse uden oplevelse. I forkortet udgave: ingen teori uden empiri.

Selvom det måske ikke har været formuleret eksplicit, ligger der en årrækkes teoretiske udviklinger bag det nye syn på middelalderforskningens opgaver.

I den første fase flyttede de franske mentalitets-historikere interessen fra *begivenhedshistorie* til *strukturhistorie*. Det var ikke længere de enkeltstående begivenheder – hvor betydningsfulde de end måtte forekomme – der stod i centrum, men udviklingslinierne i de samfundsmæssige strukturer og institutioner over lange tidsstræk, *la longue durée* (Braudel). Samtidig kom *mentaliteternes historie* i fokus med den voksende interesse for de tankemønstre, der prægede bevidsthedsdannelsen: synet på døden, barndommen, familien, legen osv. (Ariès, Ladurie).

I anden fase blev der gjort op med forestillingen om *middelalderens enhedskultur*. Den gejstlige kultur med tilknytning til kirkens institutioner blev konfronteret med *folkekulturen*, bl.a. hos Michail Bachtin, Aron Gurewich, Carlo Ginzburg og Peter Burke. Denne dikotomi blev senere nuanceret, så de to kulturer blev til flere kulturer, mange kulturer og subkulturer i komplicerede med-, mod- og samspil, der måtte analyseres konkret. Denne opfattelse af *multikulturel kompleksitet* er ikke kun vokset frem i middelalderforskningen, men også i mange andre sammenhænge.

I tredje fase slog den tyske *Alltagsgeschichte* igennem med sine detaljerede studier af almindelige menneskers liv og arbejde, bolig og påklædning, mad og drikke til hverdag og fest. I løbet af 1980'erne

kom en lang række afhandlinger af den type, bl.a. skrevet af folk som Norbert Schindler, Harry Kühnel og Otto Borst.

Omtrent samtidig lancerede den franske mentalitets-historiker Jacques le Goff forestillingen om *den lange middelalder*, der satte middelalderens udstrækning til slutningen af 1700-tallet. Det er en frugtbar opfattelse, i hvert fald for den folkelige kultur, hvor traditions-udviklingen (med enkelte modifikationer) fortsætter uden de store brud gennem hele feudalperioden, hvor fæstebondens arbejdsform, levevis og tankemåde fortsætter i alt væsentligt uændret.

Disse teoretiske udviklingstendenser har fået stor betydning for middelalderforskningen. Eller omvendt. Det er måske netop den voksende interesse for middelalderen blandt forskerne, som har bevirket, at en stor del af teoriudviklingen er foregået netop i forbindelse med forskning i middelalderemner. Men denne udvikling har ikke været begrænset til snævre forskerkredse. Middelalderinteressen har taget et voldsomt opsving, også i langt bredere folkelige kredse.

Der har lige siden romantikken eksisteret en fascination af middelalderen. Ikke mindst har riddertidens idealer appelleret til den borgerlige dannelseskultur i 1800-tallet og helt frem til i dag. Tilsyneladende har Robin Hood med sin parole om at tage fra de rige og give til de fattige dannet et modbillede. Men det er kun tilsyneladende. Robin Hood kæmper for den legitime konge, Richard Løvehjerte, mod prins John, der vil tilrane sig magten uretmæssigt. Forsvaret for samfundets magthierarki og forestillingen om harmoni mellem den højeste (kongen) og de laveste (folket) kan altid appellere til de samme dannede kredse.

Vi kan i dag synes, at det på mange måder er et idealiseret og indsnævret middelalder-billede. Og det er det også. Men det udspringer af en bestemt tidshorisont, hvor embeds-borgerskabets tankemåde og værdisæt spiller med i den måde, middelalderen opfattes på. Det er de værdier, som borgerskabet lægger vægt på i det danske samfund i 1. halvdel af 1800-tallet, man leder efter i historiens skatkammer – og finder i middelalderen. Det er borgerskabets egenopfattelse af dannelseskulturen som en enhedskultur, der projiceres tilbage på synet af middelalderen som en enhedskultur, præget af den kristne kirke og dens ordo-tanke, hvor begreber som harmoni, skønhed og proportion

står i centrum.

Det er først de ideologiske og kulturelle ombrydninger, der sker i 1970'erne, som for alvor tillader nye tankegange at slå igennem. De nye mellemlag og deres søgen efter en ny folkelig identitet, der bryder med det borgerlige dannelsesideal, betyder bl.a., at man begynder at lede efter sine folkelige rødder, også i historien. Netop i middelalderens folkekultur finder mange, hvad de søger. Resultatet bliver en ny forståelse af middelalderen med vægt på *Der gemeine Mann*, de almindelige mennesker, deres livsformer, deres erfarings- og bevidsthedsdannelse. Det er ikke længere middelalderens enhedskultur, der appellerer, men tværtimod den folkelighed, der udfordrer kirkens krav på hegemoni.

Denne folkelighed kan findes i ordsprog, eventyr, sagn og ballader, som er meget lidt influeret af kristen tankegang, i folkelige spil som fastelavnsspillet om *Den utro hustru*, der blev spillet på middelalderfestivalen i Odense, og som et uofficielt folkeligt lag i kalkmalerierne – i hvert fald i den sengotiske periode, hvor bondens verden præger kalkmalerierne, og træskomaleren, markblomstmaleren og andre håndværkermalere sætter deres præg på hvælvingerne.

Som for alle tidligere perioder må det også gælde for 1970'ernes middelaldersyn, at det er præget af *sin* tidshorisont, der tillader forskerne at se nye sider af middelalderen, og at omvurdere og nyfortolke historiske begivenheder og perioder på en frugtbar måde. Men også 70'ernes middelaldersyn rummer givetvis blinde pletter, over- og underbetoninger, som først en eftertid vil være i stand til at afdække.

Min pointe er, at der i enhver form for historieforskning – uanset periode eller metode – sker et møde mellem to *tidshorisonter*. Forskningen skrives ikke på nogen *tabula rasa*. En lang række faktorer i den tid, hvor forskningen bliver til, er med til at bestemme søgeretningen og synsvinklen. Nøjagtig det samme gælder for formidlingen af historien.

Niels Bohr sagde engang, at det vanskelige ikke er at give de rigtige svar, men at stille de rigtige spørgsmål. Det kan være svært at vide med sikkerhed, hvilke spørgsmål, der er rigtige. Men i hvert fald bestemmer arten af de spørgsmål, vi stiller, karakteren af de svar, vi kan få. Som vi spørger, får vi svar!

Ingen forsker stiller spørgsmål ud i den blå luft. Ingen forsker er

Träsnit fra ca. 1535 (München) af Den ùtro hùstrù.

totalt desinteresseret i sit emne. Forskeren har en *erkendelsesinteresse*, der kommer til udtryk både i valget af emne og i måden, emnet behandles på. Det er ikke kun en interesse i dagligsprogets forstand, men en interesse omtrent i den betydning, som den tyske kulturfilosof Habermas bruger begrebet. Bestemte præferencer og idiosynkrasier, som kan udspringe af samfundsmæssig placering, traditioner i forskningsmiljøet eller personlige erfaringer, spiller ind og er med til at styre forskningsretningen.

Vi bliver i dagens forskning i kraft af den distance, vi kan lægge til tidligere tiders forskning, i stand til at se dens blinde pletter, komme bag om den, bedømme den og evt. revidere den. Men vi er selv underlagt en tidshorisont og en erkendelsesinteresse. Det er der ikke noget galt i. Det er et vilkår for enhver historieforskning. Men det betyder, at historieforskningen – så vidt, det er muligt – må gøre sig sine forudsætninger bevidst og åbent gøre rede for sit udgangspunkt, sin synsvinkel, sin metode, så det bliver muligt for andre at kigge i kortene.

De store *systembygningers* tid er forbi – både i filosofien og i historieforskningen. Det var kendetegnende, at de forskellige systembygninger var totale, omfattede svar på alle spørgsmål og var i stand til at indordne alle sider af samfundet og tilværelsen under sig. Historien – med stort H – havde en indbygget mening og bevægede sig frem mod et bestemt mål. Hos Hegel bevægede historien sig dialektisk frem mod stadig højere former, indtil den nåede sit toppunkt i den bestående prøjsiske stat i begyndelsen af 1800-tallet. Marx opfattede verdens historie i tre epoker: det urkommunistiske samfund, klassesamfundet – med tre produktionsmåder: slaveri, feudalisme og kapitalisme – og det kommunistiske samfund, som udviklingen bevægede sig frem mod med historisk nødvendighed. Forskellen til middelalderteologiens opfattelse af de syv tidsaldre og den nødvendige bevægelse frem mod tusindårsriget er til at overse. Der er tale om strukturelt set identiske tankemønstre.

Den marxistiske tredeling af verdenshistorien er samtidig en variant af det, som Johan Fjord Jensen kalder *guldalder-konstruktionen*, som igen er en variant af den kristne syndefaldsmyte: paradiset, uddrivelsen fra paradiset og tilbagevenden til paradiset. Dette tankemønster har – i hvert fald i nogen udstrækning – præget den marxistiske del af historieforskningen helt op i 1970'erne.

Først i de seneste år er opgøret med de store systemer slået bredt igennem. I stedet for Historien – med stort H – er der trådt en ny historieopfattelse – med lille h! Der findes ikke længere almengyldige standarder, normer og vurderings-kriterier, som gælder uafhængigt af tid, sted og social kontekst. Heller ikke i historieforskningen. Hvilken instans skulle garantere en universel gyldighed? Hvordan skulle vi være i stand til at afgøre, hvilke af de mange teorier og metoder, der præsenterer sig i dagens forskning, der er rigtige – og hvilke forkerte? Vi har simpelthen ingen absolut målestok til at afgøre det – efter at Gud er død og Historien (med stort H) har mistet sin iboende mening!

De postmoderne filosoffer – med Derrida i spidsen – har ydet et afgørende bidrag til at nedbryde systemerne og deres *logocentristiske* måde at organisere verden på, deres totalitetstænkning og deres anvendelse af målestokke og vurderingsnormer, som tilskrives universel gyldighed. Denne dybtgående nyorientering har først i det seneste par år for alvor rejst diskussioner i historikerkredse.

John Christensen og Henrik Stevnsborg gjorde sig i *Fortid og Nutid*: okt. 1993 til talsmænd for en konsekvent *subjektivisme* og *relativisme*: "... alt er subjektivt, alt er relativt, og enhver refererer til syvende og sidst til: Sigselv – hvilket selvsagt udelukker muligheden af at betragte historie som en form for videnskab." Enhver opfatter historien på sin måde, og den ene måde kan være lige så god som den anden. Historikeren henter det i historien, som han/hun vil have frem som sin egen version af historien. Det bliver meningsløst at skelne mellem historisk fiktion og faktion, fordi al historieskrivning i grunden er en sammenvævning af dokumenterede facts og selvbærende fiktion. Christensens og Stevnsborgs synspunkter har provokeret en række historikere med rod i den kildekritiske og filologiske tradition fra Erslevs og Arups tid til modsigelse, men har også åbnet for en debat af grundlæggende teoretiske og metodiske synspunkter i historiske kredse.

Behøver systembygningernes fald og de konsekvenser, som det har medført, at betyde, at alle synspunkter er lige gyldige? Ender vi med nødvendighed i den totale *relativisme* – eller den gennemførte *subjektivisme*?

I litteraturteoretiske sammenhænge har der foregået en tilsvarende diskussion siden slutningen af 1980'erne. Hos en del forskere er

interessen forskudt fra det litterære værk og forfatteren til læserens reception – selv om det er kendetegnende, at hverken *receptionsæstetikken* eller for den sags skyld nogen anden retning kan gøre krav på hegemoni. For de konsekvente receptionsæstetikere kan den ene læsning i princippet være lige så god som den anden. Vi har efter deres opfattelse ingen midler til at afgøre, hvilke læsninger, der er gode, og hvilke ikke.

Efter min opfattelse er ikke alle læsninger lige gode og lige gyldige. Læsningen forpligtes af teksten, som udelukker nogle læsninger og favoriserer andre. Men den favoriserer ikke én metode og én synsvinkel. Jeg analyserede for et par år siden Karen Blixens fortælling *Ringene* ud fra syv forskellige metoder/synsvinkler (*Kultur og Klasse*, nr. 73, 1993) og fik meget forskellige resultater ud af det. Nogle sider af teksten kunne belyses via én metode, andre sider ved hjælp af andre metoder. Min konklusion var, at ikke én metode kan udtømme en litterær tekst, men at forskellige synsvinkler kan belyse forskellige aspekter af teksten.

På tilsvarende måde er det min opfattelse, at forskellige historiske skoler med forskellige teoretiske opfattelser og forskellige metodiske tilgange kan afdække forskellige sider af den historiske virkelighed. Der er stadig brug for den politiske historie. Men den kan ikke stå alene. Der må være plads til kulturhistorie og socialhistorie, begivenhedshistorie og strukturhistorie, hverdagshistorie og mentalitetshistorie – og mange andre slags ‘historier’. Vel at mærke med lille h! Mit synspunkt er ikke eksklusivt, men inklusivt.

Det turde også være nærliggende at mene, at historie-forskningen er forpligtet i forhold til sin genstand og sine kilder – som litteraturforskningen må forholde sig til de foreliggende tekster. Allerede Arup formulerede den berømte ledesætning: at historikeren må digte på grundlag af kilderne, men ikke mod dem og ikke ud over dem. Selv om ikke én historisk skole, én forskningsretning, én metode kan gøre krav på hegemoni, er det vigtigt at fastholde kravet om *videnskabelighed* i historieforskningen. Den historiske forskning må gøre sig sine forudsætninger og sin interesse-orientering klar – spille med åbne kort.

Kravet om en *kritisk vurdering af kilderne* må fastholdes. Men dertil kommer en række overvejelser:

- *principper for selektion af materiale,*

- hvilke typer spørgsmål, der kan stilles til kilderne,
- hvordan materialet kan kombineres,
- hvilken grad af generalisering, vi kan tillade os,
- hvor stor repræsentativitet og bredde, vi kræver,
- de krav, vi må stille til empirisk verifikation.

Jo større sammenhænge, forskningen arbejder på at klarlægge, jo flere kombinationsmuligheder bliver der, og jo flere fejlkilder må der nødvendigvis dukke op. Men det skal ikke føre til, at vi afstår fra at generalisere og skabe overblik. I stedet må vi gøre rede for den fremgangsmåde, vi benytter, og de problemer, der kan være knyttet til den. På tilsvarende måde behøver et mangelfuldt kildemateriale ikke at betyde, at vi undlader at udtale os. Vi står ofte over for kilder, der ikke giver svar på alt, hvad vi ønsker. Når det er tilfældet, må vi udtale os med en foreløbighed og indbygget usikkerhed i vore konklusioner, som svarer til karakteren af kildematerialet – ikke at vi lader være med at udtale os.

Det er vigtigt at bevare en principiel åbenhed over for andre tolkninger af kildematerialet. Udviklingen i forskningen må belære os om, at den sidste omfortolkning næppe er foretaget.

Richard Rorty og Umberto Eco skelner mellem *fortolkning* af en tekst og *brug* af en tekst. En fortolkning respekterer tekstens intentioner – som Eco kalder *intentio operis* – og tager den så at sige på dens egne præmisser. I modsætning hertil taler Eco om *intentio lectoris*, læserens hensigt og brug af teksten til egne formål, der ikke altid stemmer overens med tekstens egne intentioner.

Det vil efter min opfattelse være frugtbart at introducere en tilsvarende skelnen mellem *den historiske analyse*, som forskeren foretager med fuld respekt for samtlige kilder, og *den brug af historien*, som f.eks. forfattere gør i historiske romaner med et ganske bestemt aktuelt formål, udtalt eller udtalt.

Ebbe Kløvedal Reich skriver i forordet til sin fortællesamling om middelalderen *Ploven og de to sværd*: “Man kan lige så godt se historien som et kæmpestort forråds-kammer, hvorfra man kan hente røgede, spegede, saltede, tørrede, henkogte eller syltede sager, hvis man har mistanke til den dagsfriske kost – eller bare har behov for lidt afveksling og noget at sammenligne dagens tilbud med.” Her er tale om

et udpræget brugsforhold til historien, der kan være helt i orden, hvor det drejer sig om fiktive litterære værker med historisk emne – men som ikke yder de historiske forhold fuld retfærdighed på deres egne præmisser, og som derfor ikke må forveksles med den videnskabelige forskning.

Der er i de senere år opstået en mellemgenre, hvor historikere anlægger en *narrativ* synsvinkel på historien, hvor det kan være vanskeligt at afgøre, om historikeren fortæller en god historie – eller historie på en god måde. Man kunne få den tanke, at den narrative vinkel udspringer af hensynet til det størst mulige oplagstal snarere end af en interesse i at fremstille historien spændende og interessant for at den kan fange det størst mulige publikum. Noget tilsvarende gælder for *det historiske essay*, som oplever en voksende popularitet. Her går hensynet til den interessante vinkling af historien (i begge betydninger) ofte forud for kravene til præcision og kritisk vurdering af kilderne.

Efter min opfattelse behøver reaktionen på en ofte drønkedelig og søvndyssende forskning ikke at føre over i det rent essayistiske eller narrative. Videnskabeligt baseret historisk forskning kan udmærket formidles i et klart sprog og på en spændende måde, uden at der slås af på seriøsiteten. Det må endda være et krav til forskningen, at den kommer brede interesserede kredse i befolkningen til gode, både i de mere traditionelle former for formidling via bøger og artikler, foredrag og debatoplæg, men også via de elektroniske medier og gennem de oplevelsesformer, jeg især har lagt vægt på her.

Det er en almen udbredt opfattelse, at *forskning* er én ting – og *formidling* noget helt andet. Kravene til forskningen er høje – hvorimod vi kan være nødt til at slå af på de videnskabelige krav i forbindelse med formidlingen. Efter min opfattelse adskiller kravene sig ikke væsentligt. Den første formidling af forskningen sker i det snævre kredsløb med andre forskere – og allerede her dukker de videnskabelige problemer op, som jeg har skitseret. Der kan højst være en gradsforskel, set i forhold til formidlingen til bredere kredse. Heller ikke oplevelsens dimension bør være forbeholdt den brede formidling. Det er vigtigt for forskere at inddrage dette niveau, også i den videnskabelige forskning på højeste niveau.

Der kan naturligvis i formidlingen opstå problemer i skismaet mellem, hvad de økonomiske ressourcer tillader, og kravene til videnskabelighed. Her består den videnskabelige redelighed i at gøre

rede for, hvilke forkortelser, der er foretaget. Også *iscenesættelsen*, f.eks. af en middelalderfestival, kan nødvendiggøre kompromiser mellem publikums aktuelle oplevelshorizont og det historiske stof. De kompromiser, der indgås, må erkendes og vedstås, men det forhold, at der indgås kompromiser, må ikke føre til, at iscenesættelsen opgives som udtryksform. Kun en iscenesættelse og afprøvning kan give svar på spørgsmål, som forskningen ikke kan få ved at læse skriftlige kilder. Det turde være indlysende, især hvor der er tale om mundtlig kultur, der har været fremført, livsformer, der har været levet, og værktøjer, der har været brugt.

Under middelalderfestivalen i Odense blev der for skuespillet *Den utro hustru's* vedkommende foretaget en række begrundede kompromiser. Spillet blev oprindeligt spillet indendørs til fastelavn i forbindelse med en lavsfest. Det blev flyttet udendørs – men der findes belæg for fastelavnsspil spillet udendørs på en bræddescene i Frankfurt. Det blev spillet på en anden årstid – men der findes belæg for at farcer, som lignede fastelavnsspillet, er spillet på andre tidspunkter af året. Der blev stillet bænke frem, selv om vi ved, at publikum stod op til udendørs spil i middelalderen. Derfor blev bræddescenen også sænket til halv højde af, hvad vi kender fra et maleri af Bruegel d.yngre. Spillet blev oprindeligt spillet af skoleelever, dvs. drenge, men professionelle skuespillere, to mænd og to kvinder, spillede den aktuelle version. De spillede udklædte, mens det næppe har været tilfældet i middelalderen, måske bortset fra en narrefigur, der stod for prologen.

Alt i alt en række kompromiser i detaljerne. Fremkaldt af afstanden mellem de to tidshorisonter, som ikke tillader et moderne publikum at aflæse spillets koder, hvis der ikke sker en tilnærmelse på enkelte punkter. Til gengæld får publikum, herunder også middelalderforskerne, en oplevelse af et (tilpasset) spil, som giver et helhedsindtryk, der nærmer sig forståelsen af et middelalderspil ad andre veje end det er muligt gennem en skriftligt formidlet forskning. Var det for mange kompromiser, der blev indgået? Ikke efter min opfattelse. Men der *er* naturligvis en grænse. Hvor den grænse går i praksis, kan være svært at sige, men i princippet hører den videnskabeligt baserede formidling op, hvor andre formål tager over: penge, prestige, popularitet. Kort sagt en (mis)brug, der fører væk fra

den historiske forståelse for at tjene andre formål.
Hvis kravene til forskning og formidling skal sammenfattes i én sætning, kommer den til at lyde: *Ingen forskning uden formidling – ingen formidling uden forskning.*

Museum med mening

af *Claus Koch, Møntergården*

Museet Møntergården holder festival. I tre uger er vore bygninger rammen om en rejse tilbage til middelalderen. Vi befinder os i slutningen af 1400-årene – i Odense – og møder larm og tummel, håndværkere og handlende, en bygningsarbejder, en flok skrivermunke og rejsende teaterfolk. I beværtningen bydes der på mad tilberedt efter gamle opskrifter.

Er det underholdning eller formidling? – Eller er det snarere begge dele: Underholdning og formidling?

Det er moderne nutidsdanskernes bud på, hvordan de – efter et grundigt og seriøst forarbejde – opfatter verden, som den så ud for 500 år siden. Teaterfolk opfører for første gang et teaterstykke, der oser af middelalder: Humor, respektløshed og frivolitet. En 'horde' af entusiastiske amatører laver små optrin, der tilfører pladsen mangfoldighed.

Museet sigter bredt mod den historisk interesserede borger. Netop for odenseanere er det f.eks. værd at bide mærke i, at det gamle håndskrift, som til lejligheden er udlånt fra Det kongelige Bibliotek, i sin tid blev skrevet af en lærer på Vor Frue Skole – et stenkast fra Møntergården.

Samtidig med at vore gæster går på opdagelse udendørs, har vi indendørs et særdeles velunderbygget udstillingsafsnit om Odense i middelalderen.

Altså: Uden udstilling ingen forestilling, og uden forskning ingen udstilling. Faktorerne kan og må ikke skilles ad. Det øjeblik formidlingen kommer til at stå alene – i jagten på succes og høje besøgstal – mister vi tråden til fortiden.

Middelalderfestivalen på Møntergården er blevet til bl.a. på grundlag af mange års erfaringer fra arkæologisk og historisk forskning i Odense. Festivalen er også udtryk for et frugtbart samarbejde mellem museum og universitet, hvorfra Leif Søndergaard har bidraget som konsulent for både Gadesjakket og amatørgrupperne.

En altafgørende faktor, når man taler om levendegørelse –

skuespil i museumsregi – er de krav, som museet stiller til de involverede parter. Selvfølgelig skal alle have en vis portion frihed, men det er oplagt, at de resultater, der er opnået igennem det videnskabelige arbejde ikke må drukne i spektakulære optrin uden mening. Samtidig er det lige så vigtigt, at tingene ude på pladsen hænger sammen med det, der kan ses i udstillingerne. Også derfor har vi i forbindelse med festivalen dagligt flere (i øvrigt meget velbesøgte) rundvisninger, ligesom en del af boderne og arbejdspladserne bemannes af museets egne medarbejdere. De får på denne måde lejlighed til at formidle nogle af resultaterne fra det daglige arbejde i arkiver og i udgravninger.

Som byens museum er vi forpligtede til at oplyse, underholde, skræmme og frem for alt pirre vore gæsters nysgerrighed – kort sagt: Lave museum med mening.

(Fyens Stiftstidende, 1.7.1993).

Forskning og formidling med udgangspunkt i middelalderens historie

af Torben Grøngaard Jeppesen, Odense Bys Museer.

Levendegørelse af historien er i de seneste år blevet "in", også på museerne. Idéen om at moderne mennesker genspiller fortiden er ikke ny. I slutningen af forrige århundrede var folkløren i højsædet med folkedans og høstscener fra en 1700-tals virkelighed, der blev skabt og udviklet på grundlag af national-romantiske forestillinger om "livet på landet". Historiske optog og dilettantforestillinger i frilandsmuseer og forsamlingshuse har frem til vort århundrede været et samlende element i sognelivet mange steder, hvor nederlaget til Preussen i 1864 gav det danske selvværd et alvorligt grundskud.

Historiske værksteder, hvor børn og voksne i bogstaveligste forstand får fingrene i leret, blev – og er i dag – en almindelig del af den professionelle museumsverden. Ikke mindst museernes skoletjenester har taget friluftaktiviteterne på programmet, en kærkommen afveksling for trætte skoleelever og historielærere med ondt i fornyeren.

De stærkt oplevelsesprægede aktiviteter falder hurtigt i øjnene, ikke mindst i den blomstrende turistindustri, som i økonomiske trængselstider har skullet puste nyt indhold i den slunkne statskasse. Ikke alle museumsmedarbejdere har været lige gode til at skelne mellem faglighed og forventningspres.

Denne satsning på oplevelser har vi ved Odense Bys Museer selv været med til at sætte i gang og udvikle. Vi har en lang tradition for værkstedsaktiviteter i oldtidsmiljøet på Hollufgaard, i de gamle 1800-talshuse i Den Fynske Landsby, og ved særlige lejligheder som f.eks. Middelalderfestival på Møntergården.

Også i udlandet benyttes levendegørelse mange steder. I USA kender besøgende fænomenet "3rd person interpreter" i f. eks. *Plymouth Plantation*. Her møder den besøgende et grundigt forberedt totalteater. Man forsøger at sætte liv i en rekonstrueret virkelighed med skuespillere – et historisk teater. Ind imellem deltager museumsgæsten

oven i købet selv som passiv medspiller.

I *Prairie Town, Indiana 1836* gennemleves dagligdagen fra fødsel til død. Tidsmaskinen arbejder på højtryk, og både bryllupper og begravelser er dele af virkeligheden: "A feeling of hope permeates, the promise of prosperity and of good times are ahead".¹

Hvad er dette dog andet end fake houses, fake people, fake environment – og dermed fake history?

I England er nedlagte kulminer blevet genstand for nostalgisk interesse. Hvordan var der i de mørke gange? Kom ned og se med egne øjne, hvordan arbejdet foregik. Minerne befolkes af arbejdsløse minearbejdere, der på denne måde kan være heldige at skabe sig et nyt udkomme ved at spille sig selv: "You are now entering a protected industrial relic. Pay 5 pounds to view this disappearing society".²

Disse museer kommer på denne måde til at rense vort billede af fortiden. Her smides alt det grimme væk. Ved at udelade fattigdom, sult, strejker og miljøproblemer bliver livet i gamle dage som en biografudgave af 1930'ernes og 1940'ernes ugeblade. Arbejderne optræder som ukuelige idealmennesker – på trods af de barske realiteter. Virkeligheden var netop trusselen om arbejdsløshed og arbejdsulykker. Mangelen på sociale sikkerhedsnet gjorde sulten til en aktiv medspiller i hverdagen.

Denne form for aktiviteter – oplevelsessteder – er ikke museer. Overlad dét til oplevelsescentre og forlystelsesparker. Museerne – samfundets kollektive hukommelse – skal noget mere.

På baggrund af ovenstående og debatten om museernes rolle i fremtiden, mener jeg, at det i høj grad er perspektivering og sammenhængsforståelsen, der skal arbejdes med. Hertil kræves et målrettet arbejde med perspektivplaner og klart formulerede strategier, ikke mindst vedr. formidlingen.

I Odense har vi indledt dette arbejde. Odense Bys Museers Initiativplan har været i arbejde siden 1992. Den justeres løbende i et snævert samarbejde mellem de enkelte museumsafdelinger, og der føres til stadighed en åben dialog om centrale punkter. Sideløbende med dette arbejde drøfter museernes formidlingsudvalg rammerne for levendegørelse og kvalitetssikring.

Med til prioriteringen af sammenhængsforståelsen hører det tværfaglige arbejde. Vi søger i vore udstillinger at kombinere flere elementer, f.eks. historie og arkæologi, etnologi, billedkunst, arkitek-

tur, musik etc.

Levendegørelsen er forsat et vigtigt element i formidlingen, men der er opstillet en række fordringer, som skal klarlægge mål og midler:

- Museerne skal formulere historieopfattelser, der baserer sig på troen på nogle elementære sandheder uafhængig af den postmodernistiske trend, som tillader, at der stilles spørgsmål ved selv helt indlysende forhold (som f.eks. at forholdene i de nazistiske udryddelseslejre er løgnagtige eller blot overdrevne).
- Museerne skal formidle rigtig historie. Ikke forfalskninger, der alene underholder og genskaber en idealiseret fortid på trods af den viden, som museernes grundlæggende forskningsarbejde skal give.
- Udstillinger og aktiviteter skal tage afsæt i vor egen tid og fremfor alt have et reelt budskab til nutidsmennesket. Det må ikke blot være form og æstetik. Udsagn som "det var en flot udstilling" er ikke nok.

Dagens tema er middelalderen – en spændende tid. Interessen er stigende for en periode, hvor grundlaget for den moderne verden blev skabt både i tanke, kunst og i videnskab. Vi ved en masse om middelalderen, men samtidig lever myterne i bedste velgående.

Såvel i Odense, som i en række andre danske byer, er vores viden blevet til på grundlag af de seneste årtiers arbejde under asfalten. Et omfattende arkæologisk arbejde med efterfølgende analyser og forskningsprojekter har givet et godt billede af middelaldersamfundet.

Det er ikke mindst derfor, at det er så oplagt at formidle middelalder ved hjælp af levendegørelse. Blot skal man huske at formulere sit budskab i forhold til den virkelighed, der optager museumsgæsten ved indgangen til det 21. århundrede. Hvordan kan middelalderen berøre vores verden, vore tanker og handlinger?

Opfattelsen af tid og rum, religiøsitet, kunst og symbolverden. Forholdet mellem børn og voksne, familien, hjemmet. Rummet som vi er en del af – byen og dens huse – karakter og kompleksitet.

Mulighederne er mange, området er spændende og fascinerende – blot skal man på forhånd gøre sig mål og midler klare. Begrunde såvel idé som de kompromiser, der nødvendigvis må indgås både overfor sig

selv og overfor publikum. Man må gerne fortælle historie – sammenhængende.

Noter:

1. Torben Grøngaard Jeppesen: "Frilandsmuseer – bevaring af fortid, historisk værksted eller underholdning? Erfaringer fra danske museer og indtryk fra USA." Artikel i **Fynske Minder**, 1986.
2. **Insight Guide Wales**, 1992, p. 69.

Efterskrift: Opmærksomheden henledes på den fornyede aktualitet, som formidlingsdebatten har fået i kraft af Kulturministeriets arbejde med oplæg til en ny museumslov.

I forbindelse med det forberedende arbejde afholdt ministeriet den 6. februar 1995 en konference, hvortil kulturminister Jytte Hilden bl.a. havde bedt Torben Grøngaard Jeppesen om at skrive et essay om museerne i fremtiden. Heri hedder det bl.a., at museerne som samfundets kollektive hukommelse bør lægge vægt på sammenhængsforståelsen: Fortiden erkendes i kraft af nutidsmenneskets forståelse for samtiden.

Torben Grøngaard Jeppesens "Tanker om en museumslov" er udgivet af kulturministeriet, januar 1995.

Middelalderen lige til fotoalbummet

af Rolf Dorset, *Fyens Stiftstidende*

Møntergårdens 'Middelalderfestival' er et flot reklamespot for en svunden tid – og bekræfter os i, at vi lever i den bedste af alle verdener.

Smedene hamrer, så det klinger mellem de gamle mure. Kurveflettere falbyder deres kurve, garveren sit skind og pottemageren sine krukker. Fra kroens grill dufter der af pølsevogn, men tag ikke fejl: det er middelalderpølser uden skind. Spedalske går rundt med deres advarende klapretræ, ungerne tigger, relikviesælgeren maser sig på, afladshandlerne tinger groft om evighedens pris, dronning Christina køber med mild værdighed ind ved torvets boder, munkene skvulper front med maverne og kaster liderlige blikke efter hunkønnet, når de da ikke grifler flittigt på deres håndskrifter, øltønderne ruller...

Mit hjerte, hvad vil du mere?

Det ene: ikke at blive så inderlig bekræftet i alle mine forestillinger om, hvordan middelalderen var.

Men anderledes kan det ikke være, nå man skal 'sælge' den til et så stort publikum som muligt i hård konkurrence med jazz på hvert af byens gadehjørner og autentiske, farvestrålende afrikanere i Munke Mose og Rosenhaven. Så skal det være spektakulært, afvekslende og frem for alt underholdende.

Dermed giver formen sig selv, sådan som den tidligere har gjort det de snart mange steder, hvor man har sat sig for at 'genoplive' fortiden. Dragterne er godt nok forskellige, men ellers er vikingemarkeder, middelaldermarkeder, stavnsbåndstableauer, købstadsdage og hvad det ellers hedder, skåret over én og samme læst fra Middelhavet i syd til samernes folkelivsstævner i nord.

Reklamespots fra en svunden tid lige til at fotografere.

Det er der selvfølgelig ikke noget galt i, slet ikke når man som i Møntergården får nogle underholdende timer krydret med en duft af middelalder. Betænkeligt bliver det først, når man ser på de kræfter, *museet* har lagt i at producere underholdningen. Er det rimeligt, at en

institution, hvis fremmeste opgave er at indsamle, bevare og skabe sammenhæng i vor fælles fortid, bruger sine – næsten katastrofalt begrænsede, hedder det sig – midler på at reproducere en let tilgængelig og stort set almen viden? Er det rimeligt, at det bruger sin gennem nøjsomme år opsparede ekspertise på at lave et show, som enhver med tilstrækkelig energi, sponsorstøtte og et opslagsværk over middelalderen i hånden lige så godt kunne lave?

Spørgsmålet ender hos de politikere, som har erstattet kulturpolitik med en blanding af besøgstals- og turistpolitik. På et eller andet tidspunkt bliver de nødt til at tage stilling, for i det lange løb – som noget tyder på allerede er kørt – vil underholdningskravet have opløst enhver dybere sammenhæng og gjort alt til show.

De udmærkede og entusiastiske amatører fra gruppen *Skarntyderne*, der står for de mange folkelivsoptrin, demonstrerede denne udvikling, da de fremstillede den 'dødsmesse' der overgik de spedalske, som i og med denne makabre handling blev erklæret som døde for samfundet. Det var i hine tider en lang og omstændelig ceremoni, der udsprang af den lige så indlevede som komplicerede opfattelse af den enkelte som en del af kirkens, dvs. Kristi legeme.

På Møntergården tager optrinnet kun nogle få – fotogene – minutter, hvis højdepunkt er selve begravelsesritualet, der slutter med et Fader Vor. Dér stod vi, med øl i plasticbægeret i den ene hånd, fotografiapparatet i den anden og et lykkeligt strejf i baghovedet om ikke at leve i en sådan barbarisk tid, mens Fader Vor blev afleveret som en effektiv replik. Det var lige før, vi klappede.

Under dække af autencitet undermineres forståelsen af det, der frem for alt skiller vor tid fra middelalderen, nemlig den alt gennemsyrende religiøsitet.

Det er derfor befriende at opleve *Gadesjakkets* opførelse af *Den utro hustru*, en farce nedskrevet i Odense i 1531, der gør respektløst grin med dobbeltmoralen hos samtlige stænder – borger, bonde, præst og adel.

De fire spillere har klogeligt valgt at se stort på det historiske og spille på al den komik, som en nutidig indstilling kan trække ud af den bagvendte moralitet. De umulige rim udleveres, og samfundskritikken, som vi af gode grunde alligevel ikke kan sætte os ind i, nedtones til den evige sandhed, at liderlighed har en særlig evne til at springe over,

hvor moralen er lavest.

Det er sjovt og festligt i sin energiske udnyttelse af samtlige tekstens lavkomiske pointer, og ved ikke at give det ud for mere end det er, forvandler *Gadesjakket* middelalderens respektløshed til en tiltrængt nutidig.

(Fyens Stiftstidende, 21.6.1993).

EFTERSKRIFT

Som det fremgår af seminarets indlæg, stilles der store krav til moderne museumsvirksomhed. Ikke blot skal museerne opbevare og udstille genstande, men der skal også ske overvejelser af teoretisk og praktisk karakter om forskning og formidling såvel indenfor de givne fysiske rammer som udenfor i bybilledet (bevaring og sikring af mere jordfaste fund) og i kulturlandskabet. Hertil kommer en række aktiviteter i bestræbelser på yderligere at levendegøre historiske perioder. Alt dette stiller store udfordringer til museernes medarbejdere og forskere.

Der er i Danmark tradition for museer i lokalområdet som hukommelse og vidensbank for den pågældende lokalitet/egns og vor kulturelle arv og historie. Museer med brede generelle samlinger og nye specialmuseer, som i de senere år er skudt frem, tegner et mangfoldigt billede. Indsamling og opbevaring af genstande under betryggende forhold er naturligvis uomgængeligt, men forskning og formidling trænger sig på med voksende styrke. Dels af legitimitetsgrunde overfor de bevilgende myndigheder og sponsorer, og dels fordi publikum efter bl.a. påvirkning fra TV og andre medier forventer nye udstillinger og aktiviteter i museumsmiljøet. Museerne er en levende kulturfaktor i dagens samfund.

Museerne afspejler på godt og ondt samfundets værdier og normer, dets ideologi. Niels-Knud Liebgott har for Nationalmuseets vedkommende vist, hvordan Middelalderudstillingen for 50 år siden havde til hensigt at fortælle Danmarkshistorie. Den daværende udstilling var opbygget om centrale genstande efter et kronologisk princip. En forståelse af helhed(er) var ikke tilstræbt, hvorimod interiørprincippet skulle danne effektfulde kulisser om de udstillede genstande.

Nationalmuseets nyopstilling af Middelaldersamlingen har som noget nyt søgt at tilgodese en række temaer ved at forlade den strengt kronologiske fremstilling til fordel for en emnemæssig præsentation. Interiørprincippet er opgivet: til gengæld er beskrivelsen af det middelalderlige samfundsliv tildelt mere plads end tidligere. Fortolk-

ningen af sammenhænge markerer sig stærkere end førhen på baggrund af mange nye forskningslandvindinger i de seneste årtier.

Formidling af viden om det middelalderlige menneske og samfund er ikke kun begrænset til museumslokalerne, men foregår også og har muligheder uden for de egentlige samlinger. Henrik M. Jansen peger i sit bidrag på en række muligheder med eksempler fra udgravningerne af middelalderens Svendborg, lægeplanter i Museumshaven og afbildninger af mad og drikke (kalkmaleri), som hver på sin vis er med til at levendegøre middelalderen for nutidsmennesket.

Hertil kommer, at kulturlandskabet i disse år er genstand for stigende opmærksomhed. I sit indlæg understregede Erland Porsmose middelalderen som et landbrugssamfund, hvor 80-90 pct. af befolkningen levede på landet. Det gennemorganiserede landskab er bevaret udenfor vore byer med kontinuitet tilbage til Middelalderen. Arven i landskabet belyste han konkret ved et eksempel fra Marslev på Fyn.

Som byboere er vi vant til at betragte byen som centrum, og vi er tilbøjelige til at vise landet mindre opmærksomhed. Formidling er imidlertid også en bevaringsmæssig nødvendighed, og der må tages stilling til at sikre og bevare områder, ejendomsskel og landbygninger for eftertiden via fredning og lokalplaner m.v.

Museernes formidling baseret på forskning blev gentagne gange understreget af flere af seminarets deltagere og foredragsholdere. Tydeligst blev det udtalt af Leif Søndergaard, at kravet om videnskabelighed og redelighed må fastholdes: ingen forskning uden formidling – ingen formidling uden forskning.

Enhver formidling er udtryk for en fortolkning af en datidig virkelighed, og dette gælder naturligvis også udstillinger og aktiviteter med emner fra middelalderen. I en tid, hvor tidligere opfattelser og systemers krav på sandhed(er) ikke længere står til troende, bliver det desto mere vigtigt, at forskere og udstillingsarrangører er omhyggelige med at præsentere deres budskab for publikum. Modstandere mod at blive præsenteret for bestemte tolkninger og synspunkter argumen-

terede på seminaret for krav om adgang for publikum til museernes magasiner, således at den enkelte har mulighed for at danne sig sin egen opfattelse af en tabt virkelighed på grundlag af de bevarede genstande. Muligheden for at vælge mellem disse formidlings-typer synes at være til stede ved de fleste museer. Der er ikke tale om et enten eller, men om et både og.

Krav til museerne om at formidle via udstillinger og aktiviteter med reelt sagligt indhold og perspektiv havde ikke uventet tilslutning fra de fleste på seminaret. Dette bør fremhæves, for holdningen er udtryk for et opgør med en visse steder rådende tendens til at skabe underholdning og reklamespots i jagten på publikums gunst og lettjente penge, som der kan nævnes enkelte uheldige eksempler på. Formidling og levendegørelse af fortiden må som nævnt til stadighed være videnskabeligt funderet, for kun herigennem synes museerne at kunne overleve som levende institutioner i et foranderligt samfund.

Museerne må, som Torben Grøngaard Jeppesen udtalte på seminaret, turde gøre op med den p.t. fremherskende mangel på holdninger og søge at skabe tiltrængt sammenhæng og formidle kendskab til centrale problemstillinger. Museerne er samfundets kollektive hukommelse og har pligt til at aktivere denne hukommelse på forskellig vis.

Museerne udbygges i disse år som vidensbanker takket være edb-teknologi, og mange steder indrettes museumsbutikker med publikationer, småskrifter og andet materiale for børn og voksne. Hertil kommer foredrag og omvisninger i udstillinger og samlinger, arbejdende værksteder, teater m.v. Den kulturelle og historiske interesse for middelalderen og andre epoker er voksende hos publikum. Der kan ikke være tvivl om, at der i de kommende år vil blive sat yderligere fokus på formidling med inddragelse af nye emner til belysning af middelaldermenneskets dagligliv og omverdensforståelse.

**Deltagerliste til seminaret *Forskning og formidling*
d. 21/4-94.**

Eskil Arentoft, Møntergården
Karen Margrethe Banke, Middelalderkultur
Lene Bjørn, Carl Baggers Allé 9, Odense SV
Gitte Boesen, Undervisningsafd.
Jacob T. Christensen, Svendborg og Omegns Museer
Marianne Ulrik Christensen, Møntergården
Tommy P. Christensen, Den Fynske Landsby
Dorrit Danielsen, Middelalderkultur
Judith Degn, Krengerupvej 18, Tommerup
Rolf Dorset, Fyens Stiftstidende
Jørgen Eliassen, Undervisningsafd.
Erik Falsig, Center for Historie, Odense Universitet
Kirsten Finken, Undervisningsafd.
Else Marie Frandsen, Danmarks Grafiske Museum
Jørgen Ganshorn, Den Fynske Landsby
Finn Grandt-Nielsen, Bygningshistorisk Afdeling
Charlotte Hansen, Center for Engelsk, Odense Universitet
Maria Henningsen, Strædet 1, Drejøl
Traute Hjelm, Center for Historie, Odense Universitet
Knud Hornbeck, Nyborg og Omegns Museer
Andreas Haarder, Middelalderlaboratoriet, Odense Universitet
Henrik M. Jansen, Svendborg og Omegns Museer
Carsten Selch Jensen, Center for Historie, Odense Universitet
Jacob Jensen, Dansk Pressemuseum
Johnny Jensen, Undervisningsafd.
Nils M. Jensen, Odense Bys Museer
Per Nordby Jensen, Odense Seminarium
Poul Skårup Jensen, Odense Universitet
Vivi Jensen, Museet på Koldinghus
Torben Grøngaard Jeppesen, Odense Bys Museer
Margit Kaad Johansen, Odense Universitet
Kirsten Jørgensen, Møntergården
Claus Koch, Møntergården
Karin Lidell, Klassisk Middelalderkultur

Niels-Knud Liebgott, Nationalmuseet
Frede Madsen, Undervisningsafd.
Lars Madsen, Odense Bys Museer
Hugo Mayo, Center for Historie, Odense Universitet
Ervin Nielsen, Danmarks Grafiske Museum
Jørgen Nielsen, Møntergården
Susanne L. Nielsen, Center for Gr.-Romerske Studier, Odense Universitet
Tove Nyholm, Alkenvej 48, Skanderborg
Jens E. Olesen, Folkeuniversitetets Landssekr., Odense Universitet
Thomas Pettitt, Center for Engelsk, Odense Universitet
Erland Porsmose, Kerteminde Museum
Ole Schiørring, Horsens Museum
Reinhold Schrøder, Center for Tysk, Odense Universitet
Leif Søndergaard, Middelalderlaboratoriet, Odense Universitet
Svend Erik Sørensen, Fyens Stiftstidende
Annette Lerche Trolle, Horsens Museum

**Mindre Skrifter udgivet af
Laboratorium for Folkesproglige Middelalderstudier,
Odense Universitet
Redaktion: Leif Søndergaard**

- nr. 8** *Marsken rider igen*
– om mordet på Erik Klipping, Rumelands sange og marsk Stig-viserne, 1990.
Jens E. Olesen: Kongemord og fredløshedsdom.
Reinhold Schröder: Dâvon sing ich ü diz liet.
Rumelands strofer i anledning af Erik Klippings død.
Leif Søndergaard: Meningsdannelse og mytedannelse i marsk Stig-viserne.
Iørn Piø: Hvem skrev den lange Marsk Stig-vise?
Skitse til en arbejdshypotese.
- nr. 9** *Griseldis-temaet gennem tiden, 1992.*
Michel Olsen: Griselda – Omskrivninger og værdi-forskydninger.
Marianne Børch: Chaucers Griselde: Menneske eller umenneske.
Leif Søndergaard: Folkebogens fascination – Griseldis gennem 400 år.
Iørn Piø: Tålmodige kvinder.
Den taalmodige kvinde (DgF 257 og to folkeeventyr).
- nr. 10** *Chaucers poetik, 1993.*
Marianne Novrup Børch: Chaucers Poetik.
- nr. 11** *Folkelige bevægelser i reformationstiden, 1993.*
Jens E. Olesen: Flyveskrifter og politisk propaganda i reformationstiden
– Fra Christian II til Grevens Fejde.
Leif Søndergaard: Fastelavnsspillet i reformationskampen – om Peder Smid og
Atzer Bonde.
Viser fra reformationstiden.
- nr. 12** *Om Arthur og gralsromanen, 1994.*
Trond Kruke Salberg: The Origins of the Arthurian Legend and of the Matter of
Britain/Brittany.
Kajsa Meyer: Crestien de Troyes – hans baggrund og kilder, herunder specielt
deres udmøntning i 'Le chevalier au lion'.
Rasmus Thorning Hansen: Eftersøgningstematikken i Wolfram von Eschenbachs
'Parzival' – En tematisk og strukturel undersøgelse.

nr. 13 *Forskning og formidling – fokus på middelalderen, 1995.*

Niels-Knud Liebgott: Tanker og principper bag nyopstillingen af Nationalmuseets middelaldersamling.

Henrik M. Jansen: Formidling af arkæologiske undersøgelser fra dansk middelalder.

Erland Porsmose: Arven i landskabet – et eksempel fra Fyn.

Leif Søndergaard: Ingen forskning uden formidling – ingen formidling uden forskning.

Claus Koch: Museum med mening.

Torben Grøngaard Jeppesen: Forskning og formidling med udgangspunkt i middelalderens historie.

Rolf Dorset: Middelalderen lige til fotoalbummet.

nr. 14 *Paris' dom, 1995.*

Leif Søndergaard: Paris' dom – fra antikt motiv til middelalderligt fastelavnsspil. Med tekst til *Paris' dom* og English Summary.

Skrifterne kan rekvireres
ved henvendelse til:

Middelalderlaboratoriet
Odense Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M.
tlf. 6615 8696 - 3210.

**Mindre Skrifter udgivet af
Laboratorium for Folkesproglige
Middelalderstudier,
Odense Universitet.
Nr. 13, 1995**

ISSN 0106-2212